

Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.

Kokanović, Stjepana

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:949532>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-01**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij Povijest-Filozofija
Stjepana Kokanović

Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boško Marijan

Osijek, 2013.

Sažetak:

Srpska pobuna u Hrvatskoj započela je 1990. godine, a završila je 1995. godine slomom države pobunjenih Srba. Važne čimbenike koji su doveli do pobune Srba treba tražiti u vrijeme prije Drugog svjetskog rata, ali i u Titovoj Jugoslaviji. Tito, Partija i Jugoslavenska narodna armija bili su stupovi koji su narode Jugoslavije držali u jednoj državi. No, nisu svi narodi bili zadovoljni svojim položajem, kako političkim tako i gospodarskim. Srbiji nije odgovarao Ustav koji je donesen 1974. godine jer je ona njime gubila dominaciju u Jugoslaviji, a i njene pokrajine Vojvodina i Kosovo dobile su gotovo status republika, dok su ostale države Ustav dočekale s veseljem jer se njime poticala samostalnost te samoupravnost republika. Nakon Titove smrti, Srbija je pokušala pregovarati s ostalim državama o promjeni državnog uređenja Jugoslavije, a kako su svi pregovori bili neuspješni, odlučila je ostvariti svoje ciljeve nasilnim sredstvima. U Srbiji i u cijeloj Jugoslaviji, nastao je općenarodni nacionalni pokret kojeg su pokrenule srpska inteligencija, kulturne i znanstvene ustanove te Srpska pravoslavna crkva. Veliki predvodnik Srbije bio je Slobodan Milošević, koji se predstavio kao čovjek koji će spasiti Jugoslaviju, koja je bila pred raspadom, a zapravo je radio na ostvarenju „Velike Srbije“, projekta kojeg je smislila srpska inteligencija. Kako su granice „Velike Srbije“ završavale na teritoriju Hrvatske, Srbi u Hrvatskoj su za „Veliku Srbiju“ zauzeli dijelove hrvatskog teritorija te na njima stvorili svoju republiku. Hrvatska se na sve načine borila da vrati svoje nasilno oduzete teritorije, a u tome je uspjela 1995. godine kada je srušila Republiku Srpsku Krajinu i 1998. godine kada je uspostavila puni suverenitet nad dijelovima koji su bili okupirani.

Ključne riječi: Velika Srbija, Slobodan Milošević, pobunjeni Srbi, Republika Srpska Krajina.

Sadržaj:

Uvod	5
1. Hrvatska u Titovoj Jugoslaviji	6
1.1. Odnos Srba i Hrvata u Jugoslaviji	8
2. Jugoslavija neposredno prije i poslije Titove smrti	9
2.1. Demonstracije na Kosovu.....	11
3. Uspon srpskog nacionalizma	12
3.1. Memorandum SANU.....	13
3.2. Djelovanje Slobodana Miloševića	15
3.3. Odnos Miloševića prema Hrvatskoj	17
4. Početak raspada Jugoslavije	17
4.1. Raspad Saveza Komunističke Jugoslavije.....	18
4.2. Višestranački izbori u Hrvatskoj 1990. godine	19
5. Odgovori Srba u Hrvatskoj na uspostavljanje nove vlasti	20
5.1. Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like.....	22
6. Izbijanje pobune Srba u Hrvatskoj	23
6.1. „Izjašnjavanje“ o autonomiji	25
6.2. Donošenje Statuta SAO Krajine	25
6.3. Stanje u Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu.....	26
6.4. Djelovanje srpskog stanovništva u SAO Krajini	28
6.5. Plan JNA za napad na Hrvatsku	29
7. Od pobune do rata	30
7.1. Referendum o hrvatskoj samostalnosti.....	31
8. Početak rata u Hrvatskoj-druga polovina 1991. godine	32
8.1. Bitka za Vukovar	33
8.2. Posljedni mjeseci 1991. godine	34
9. Republika Srpska Krajina	35

10. Međunarodni pregovori o prekidu rata u Hrvatskoj	37
11. Događaji koji su obilježili 1992. i 1993. godinu	39
12. Republika Srpska Krajina i Republika Srpska.....	41
13. Pad Republike Srpske Krajine.....	42
13.1. Operacija „Bljesak“	43
13.2. Operacija „Oluja“	45
13.3. Srbi u Hrvatskoj danas.....	46
14. Zaključak	48
15. Popis literature	49
16. Popis priloga	51

Uvod

Događaji s početka devedesetih godina u mnogome su utjecali na život Hrvatske danas, kao i na život njenih nacionalnih manjina, pogotovo one srpske. Srpska pobuna u Hrvatskoj u to vrijeme imala je svoje uzroke i posljedice koji se u ovom radu nastoje objasniti. Mnoge čimbenike koji su doveli do ove pobune valjalo je potražiti u odnosima Srba i Hrvata još u vrijeme prije Drugog svjetskog rata, a nakon toga i u Titovoj Jugoslaviji, no u ovom radu biti će objašnjen njihov odnos od Drugog svjetskog rata.

Ovaj rad sastoji se od trinaest poglavlja u kojima su opisani uzroci, tijek i slom srpske pobune. Kako bi se što bolje shvatio tijek pobune Srba u Hrvatskoj, u radu se polazi od opisivanja položaja Hrvatske u Jugoslaviji koja je bila još daleko od raspada, ali je u njoj cvjetala srpska prevlast u svim aspektima jugoslavenske države. Nestanak srpske hegemonije bit će povod za stvaranje velikosrpskog programa koji je iznio ideju za stvaranje „Velike Srbije“ koja će biti jedan od povoda za srpsku pobunu u Hrvatskoj. Čovjek koji se prikazivao zaštitnikom potlačenih Srba i obnoviteljem Jugoslavije, koja je bila pred raspadom, bio je Slobodan Milošević, tadašnji predsjednik Srbije. Nakon raspada Jugoslavije kreće borba država, koje su ju činile, za samostalnost, za koju će se boriti i Hrvatska, ali joj to neće biti tako lako ostvariti zbog pobunjenih Srba koji će okupirati njen teritorij, na kojem će osnovati svoju republiku. Pobuna Srba dovest će do rata koji će s prekidima trajati do 1995. godine. Tada će Hrvatska velikom vojnom akcijom slomiti pobunjene Srbe, a san o „Velikoj Srbiji“ neće biti ispunjen.

1. Hrvatska u Titovoj Jugoslaviji

Titova Jugoslavija nastala je zahvaljujući komunističko-partizanskom pokretu, koji se zalagao za rušenje Monarhije i uspostavu nove zajednice naroda iz Kraljevine Jugoslavije. Ta zajednica bila je federativna republika koja je ustavno definirala svoje federativne jedinice, a to su bile republike kao nacionalne države pojedinih naroda.¹ Iako je bila organizirana na federativnom principu, nova socijalistička Jugoslavija je u početnoj fazi razvitka imala obilježje centralizirane federacije koje se ogledalo u podijeljenoj nadležnosti između savezne države i republika s izrazitom prevlašću federalnih organa. Regulirana su temeljna prava naroda i republika koje su dobile ustave. Određeno je da teritorijalno razgraničenje između republika vrši Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije, a republičke granice nisu se mogle mijenjati bez njihovog pristanka. Nacionalnim manjinama zajamčeni su pravo i zaštita kulturnog razvitka i sloboda upotrebe jezika.²

Premda je ovim Ustavom zajamčena zajednica ravnopravnih naroda, pojedini narodi, kao što su Hrvati i Slovenci, nisu bili zadovoljni sa svojim položajem unutra Jugoslavije te su smatrali da ih se izrabljuje. Od 1945. pa sve do 1974. godine, državni centralizam i unitarizam u Jugoslaviji omogućavao je srpsku hegemoniju i dominaciju, no 1974. godine donesen je novi, četvrti Ustav koji je izazivao nemir, nezadovoljstvo i otpor srpskog naroda. Prevelika zastupljenost Srba u Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ), u vojsci te i u drugim institucijama dovela je druge republike do zabrinutosti, ali i pobuna. Mnogi ljudi iz tadašnjeg političkog života prigovarali su nejednakom tretiranju republika.³

Posebno napet bio je odnos između Srba i Hrvata. Njihov odnos bio je jedan od kamena temeljaca zajedništva u Jugoslaviji, ali su se i mnogi pribojavali njihova razilaženja i sukoba. Napetost između Hrvata i Srba se očitovala i na gospodarskom polju. U Jugoslaviji su republike koje su bile najrazvijenije, Hrvatska i Slovenija, bile gospodarski iskorištavane, jer su one davale svoju dobit za savezne institucije i nerazvijene republike i pokrajine, a najmanje im se vraćalo za njihov razvoj. U Srbiji su hrvatsko vodstvo optuživali da razbija Jugoslaviju, a u Hrvatskoj su upravo Srbi i Srbija označeni kao nositelji politike razbijanja Jugoslavije, ali na temelju ideje velikosrpstva.⁴

¹ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006., str. 242.-245.

² Dušan Bilandžić, *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske: eseji, članci, intervjui, analize, izvješća, izjave*, Antun Gustav Matoš, Zagreb, 2001., str. 30.-31.

³ Nikša Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2001., str. 229.

⁴ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 249.-250.

U Hrvatskoj se smatralo da komunistički režim želi uništiti njihovu posebnost, kulturu, a posebno jezik. Hrvatska u Jugoslaviji nije mogla koristiti hrvatski jezik kao njeno nacionalno obilježje, ukinute su brojne institucije koje su je obilježavale kao državu, a vidjelo se da je puna ravnopravnost nacija postojala samo formalno. Sve što je Hrvatska htjela napraviti za razvoj svog kulturnog života protumačeno je kao nacionalizam.⁵

Nakon što je Tito 1966. godine odstranio iz političkog života Aleksandra Rankovića, voditelja represivnog policijskog sustava u Jugoslaviji i podpredsjednika Jugoslavije, Srbina, koji je bio nositelj prikrivenog velikosrpskog programa, ohrabрили su se hrvatski intelektualci, te su pokrenuli u okviru Matice hrvatske javni prosvjed protiv nametanja srpskog jezika i objavili Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1967.) koju su potpisale sve najvažnije hrvatske nacionalne institucije i javni djelatnici, a među njima i najugledniji hrvatski pisac lijeve orijentacije Miroslav Krleža. Iako su smatrali da će ostvariti svoja nacionalna prava ovom Deklaracijom, ona je naišla na najoštriju osudu partijskih vođa i organizacija, ali je postigla svoj cilj. Pokreću se novi listovi i časopisi u kojima se ističu zahtjevi: veća samostalnost Hrvatske, demokratizacija političkog života kao i veća gospodarska autonomija Hrvatske, ali unutar Jugoslavije. Čitav taj pokret koji je nazivan „Hrvatskim proljećem“ napokon naišao je na odjek i u prohrvatski orijentiranim članovima Komunističke partije. No protiv tih zahtjeva istupili su hrvatski Srbi, ortodoksni komunisti, Jugoslaveni s Titom i Vladimirom Bakarićem na čelu i silom slomili „Hrvatsko proljeće“ potkraj 1971. godine.⁶

Na sastanku u Karađorđevu (2.12.1971.) osuđen je „hrvatski nacionalizam“, a zatim je cjelokupno vodstvo Saveza komunista Hrvatske (Savka Dabčević Kučar i Miko Tripalo te mnogi drugi) prisiljeno na odstup. Odmah su počela uhićenja, zatvaranja, proganjanja tisuća Hrvata. Smijenjeno je na tisuće Hrvata u kulturnim, znanstvenim pa i gospodarskim institucijama, a Matica hrvatska je raspuštena, jer se smatrala nacionalističkom ustanovom.⁷

Počela je „hrvatska šutnja“. Provodio se teror prema Hrvatima kao političkim neprijateljima koji su željeli samo poštenije odnose unutar Jugoslavije. Progoni Hrvata izazvali su val velikosrpskog raspoloženja i demonizaciju svega hrvatskog. To je shvatio Josip Broz Tito do koga su došli podaci o srbizaciji Jugoslavenske armije, diplomacije te sve politike gdje se odlučivalo o sudbini države.⁸

⁵ N. Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, str. 230.

⁶ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, knjiga 21, Europapress holding, Zagreb, 2008., str. 453.-468.

⁷ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 452.-462.

⁸ D. Bilandžić, *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske: eseji, članci, intervjui, analize, izvješća, izjave*, str. 80

Godine 1970.-1971. najavljena je reforma federacije kroz amandmane. Tito je zbog srpske dominacije i nacionalizma inicirao donošenje Ustava iz 1974. godine u koji su ušli ustavni amandmani iz 1971. godine. Po tom Ustavu su uvedeni paritetni odnosi između republika, konsenzus u odlučivanju, a Kosovo i Vojvodina, dotad pokrajine, dobile su gotovo status republika. Socijalistička Republika Hrvatska definira se u tom Ustavu kao država i samoupravna zajednica. Ipak, bilo je to mrtvo slovo na papiru sve dok je živio Tito (do 1980.), a onda se sve više počelo raspravljati o odnosima među republikama i o potrebi stvarnog federalizma, čak i konfederalizma.⁹

1.1. Odnos Srba i Hrvata u Jugoslaviji

Srbi i Hrvati su u Jugoslaviji činili većinu stanovništva. Već je napomenuto da je odnos između ta dva naroda bio kamen temeljac Titove Jugoslavije, no odnosi između njih su bili vrlo napeti. Najveći problem bili su nacionalni ispadi, no rasprava o nacionalnim problemima bila je tabu u Titovo vrijeme. Stupanjem u novu Jugoslaviju, Srbi i Hrvati su morali zaboraviti ono što se prije toga događalo. Uspostavu Nezavisne Države Hrvatske i progon Srba na njenom teritoriju kao i četnički teror nad pripadnicima hrvatskih naroda morale su obje strane zaboraviti ako su htjele da Jugoslavija opstane. Nakon sukoba sa Staljinom cijela Jugoslavija morala je djelovati kao složna država svih njenih nacija da bi se mogla obraniti od eventualnog vojnog udara. Za to vrijeme su Tito i KPJ uspostavili diktaturu, pa je svaki prekršaj bio kažnjiv, a posebno se nije smjelo isticati ništa nacionalno. Isticalo se posebno „bratstvo i jedinstvo“, slogan koji je na okupu držao cijelu Jugoslaviju. Svi narodi i nacije bili su ravnopravni, a negirala se različitost između jednih i drugih. Srbi i Hrvati su u to vrijeme vodili dobar suživot, sve dok se nije počelo otvarati pitanje nacionalne integracije.¹⁰ To pitanje dovelo je do raspada Jugoslavije.

Tijekom socijalističke Jugoslavije, Srbi su zabilježili porast u hrvatskim gradovima (kao vojno i upravno osoblje), što je u to vrijeme protumačeno kao birokratski nacionalizam. Kako je hrvatski narod emigrirao iz Hrvatske što iz političkih tako i iz gospodarskih razloga, povećavao se broj Srba u Hrvatskoj koji su kao manjina dobivali svoje privilegije, a 1984. godine dostignuta je vrlo visoka razina socijalne integracije Srba u Hrvatskoj.¹¹

⁹ Rajko Rajkić, *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, Hrvatsko vojno učilište „Petar Zrinski“, MORH, Zagreb, 2009., str. 17.-18.

¹⁰ Drago Roksanđić, *Srbi u Hrvatskoj: od 15. stoljeća do naših dana*, Vjesnik, Zagreb, 1991., str. 143.-145.

¹¹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 543.

Tablica 1. Udio Srba u Hrvatskoj i Jugoslaviji¹²

Godina	Srbi u Hrvatskoj (%)	Srbi u Jugoslaviji (%)
1948.	14,5	41,5
1953.	15,0	41,7
1961.	15,0	42,1
1971.	14,2	39,7
1981.	11,5	36,3
1991.	12,2	36,2

Srbi u Hrvatskoj činili su većinu u 15 od ukupno 115 općina. Općine sa pretežno srpskim stanovništvom bile su u Lici: Donji Lapac, Korenica i Gračac, zatim na Kordunu: Vojnić i Vrginmost i na Baniji: Dvor na Uni, Glina i Kostajnica, a u Dalmaciji Benkovac, Knin i Obrovac. U kontinentalnoj Hrvatskoj općine sa pretežno srpskim stanovništvom bile su Pakrac, Vukovar, Daruvar i Petrinja.

Postojale su brojne dileme kako u Ustavu imenovati državnost srpskog naroda u Hrvatskoj.¹³ Stoga je u Ustavu iz 1974. godine ovim riječima definirana državnost Srba u Hrvatskoj: „Socijalistička Republika Hrvatska je nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država narodnosti koje u njoj žive“.

Ova definicija ukazivala je na određene stavke: da je Hrvatska nacionalna država hrvatskog naroda, ali da je i država srpskog naroda, kao i svih drugih naroda koji u njoj žive. Srbima, koji su u ovoj odredbi izdvojeni kao najveća manjina u Hrvatskoj, ukazana je njihova posebnost.¹⁴

2. Jugoslavija neposredno prije i poslije Titove smrti

Nakon donošenja Ustava 1974. godine, koji je afirmirao državnost republika i pokrajina i čime je uvedena neka vrsta federalno-konfederalnog tipa uređenja, poticao se više demokratski centralizam i samostalnost republika. Sedamdesete su bile doba ekonomskog napretka, no taj napredak imao je svoje posljedice. Zbog prekomjernog uzimanja kredita i velikog uvoza, kojeg izvoz nije mogao premašiti, Jugoslavija je polako, ali sigurno, zapadala u krizu koja se očituje još i danas. No, ipak su sedamdesete ostale zapamćene kao razdoblje najvišeg životnog standarda u cijeloj Jugoslaviji. U lipnju 1978. godine održan je XI. Kongres Saveza Komunističke Jugoslavije.

¹² Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 542.

¹³ Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 39.

¹⁴ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 484.

Tada još nitko od delegata nije htio priznati da Jugoslavija ide u dublju krizu, već su priznali kako je Jugoslavija jedna od najuspješnijih zemalja na svijetu po svojem gospodarskom razvitku. Iako je Tito sumnjao da stanje u državi izmiče kontroli, nije više ništa mogao učiniti jer ga je teška bolest spriječila da ponudi nova rješenja.¹⁵ On je snagom svog autoriteta mogao nametati rješenja za različite krizne situacije i nesuglasice koje su pogađale Jugoslaviju za njegova života, no nakon njegove bolesti, pa i smrti, republike su bile prepuštene same sebi i nemoćne za pokretanje bilo kakvog rješenja koji će je spasiti od situacije u kojoj se tada nalazila.¹⁶

Smrću jugoslavenskog predsjednika Tita, 4. svibnja 1980., u Jugoslaviji više ništa neće biti isto. Nakon njegove smrti ulogu predsjednika obnašalo je Predsjedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, u kojem se nalazio po jedan predstavnik svake od šest republika i srbijanskih autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine. Svake godine mjesto predsjednika Predsjedništva preuzimao je predstavnik druge republike ili pokrajine. Takvim sustavom pokušala se održati ravnopravnost republika i pokrajina, no on se nije pokazao djelotvornim za rješavanje problema u kojima se našla Jugoslavija.¹⁷

Osamdesete su bile razdoblje pada Jugoslavije u svakom aspektu. Još za vrijeme Tita Jugoslavija je bila u velikoj krizi koja se njegovom smrću sve više produbljivala. Ozbiljne reforme bile su spriječene zbog političkih i ideoloških razloga. Odgovorni su bježali od prave dijagnoze stanja, a svatko se ponašao kao da će dug vratiti netko drugi.

Također je, poslije Titove smrti opao međunarodni ugled Jugoslavije, koja je dugo vremena imala poseban položaj zbog svog egzistiranja između Istoka i Zapada. Kako je krajem osamdesetih godina popuštala napetost između dva bloka, tako je uloga Jugoslavije sve više opadala, bila sve manje važna, a nije se znala nositi se sa svojim problemima.

U Jugoslaviji su postojale velike razlike između republika koje su sve više rasle kako se kriza produbljivala. SKJ nije pronalazio rješenja za postojeću krizu, jer je djelovao kao skup republičkih komunističkih saveza koji su u vezi s razvojem republika imali posebne i suprotstavljene interese. Ono što je jednima odgovaralo, drugima se nije sviđalo.¹⁸ Tako je bilo i s Ustavom iz 1974. godine. Najveći dio republika i obje autonomne pokrajine zalagale su se za očuvanje tog Ustava koji im je dao veliku samostalnost, dok je Srbija smatrala da je tim Ustavom ugrožena njena egzistencija, kao i egzistencija Jugoslavije, te da su tim Ustavom ukinuta načela narodnog suvereniteta odnosno da je ukinut narod kao politička kategorija. Srbija je željela

¹⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 489.-490.

¹⁶ D. Bilandžić, *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske: eseji, članci, intervjui, analize, izvješća, izjave*, str. 31.

¹⁷ R. Rajkić, *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, str. 18.

¹⁸ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 492.-494.

ustpostaviti čvršću kontrolu nad svoje dvije autonomne pokrajine, koje su po pravima iz Ustava postale gotovo ravnopravne republikama. Rušenjem toga Ustava Srbija bi vratila hegemoniju srpskom narodu jer je smatrala da je taj Ustav započeo politiku razbijanja Srbije i Jugoslavije.¹⁹ Već nakon Titove smrti Srbija je poduzela inicijativu za reviziju tog Ustava. No za promjene, a posebno za one ustavne, morala je dobiti suglasnost svih republika i pokrajina Jugoslavije.

Pregovori Srbije, 1981. godine, s ostalom Jugoslavijom za reviziju političkog sustava otegnuli su se godinama, sve do 1987., a tada se već počeo razvijati koncept velikosrpske Jugoslavije. Zemlja koja se najjasnije oduprla bila je Slovenija jer je smatrala da decentralizirana Jugoslavija puno više odgovara njenim interesima.²⁰

2.1. Demonstracije na Kosovu

Nakon što se u Jugoslaviji počeo buditi nacionalni osjećaj jače nego prije, Kosovo je svoje pravo da postane republika počelo tražiti odmah nakon Titove smrti u proljeće 1981. godine. Albanci su tražili jugoslavenske vlasti da ih prestanu tretirati kao nacionalnu manjinu (odnosno kao narodnost) i da ih priznaju kao konstitutivan narod.

Kosovski Albanci, koji su činili apsolutnu većinu stanovništva Kosova, su u proljeće 1981. godine započeli mirne studentske demonstracije tražeći da Kosovo postane sedma republika u okviru jugoslavenske federacije. Kosovski demonstranti su nosili Titove slike i uzvikivali slogan „Kosovo–republika“, tražeći ravnopravni položaj unutar Jugoslavije sa svim ostalim jugoslavenskim narodima koji su imali svoje republike.²¹

Jugoslavenska vlast je na zahtjeve albanskih studenata odgovorila slanjem Jugoslavenske narodne armije i tadašnje milicije, što je predstavljalo prvu masovnu upotrebu vojske protiv demonstranata u povijesti SFRJ. U neredima koji su uslijedili, ubijeno je, prema nekim podacima, više osoba, uglavnom albanskih đaka i studenata, što je tadašnji režim prikrrio od javnosti. No, to nije riješilo probleme u toj pokrajini.²² Nakon krvavog gušenja albanskih protesta, pogoršani su međuetnički odnosi na Kosovu i došlo je do mržnje prema JNA, a Srbi na Kosovu sve su više isticali svoje nezadovoljstvo.²³

Srbijansko vodstvo je od 1981. godine težilo smanjiti ovlasti pokrajinskih vlasti na Kosovu. Zavedena je neka vrsta vojne uprave nad Kosovom, a Armija od tada ima ključnu

¹⁹ D. Bilandžić, *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske: eseji, članci, intervjui, analize, izvješća, izjave*, str. 88.-89.

²⁰ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 26.

²¹ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 496.

²² Ljubomir Antić, *Velikosrpski nacionalni programi, ishodišta i posljedice*, Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2007., str. 238.

²³ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 28.

političku ulogu. Na Kosovu je nastala politička čistka, u kojoj je smijenjeno kosovsko partijsko vodstvo na čelu sa Mahmutom Bakallijem.²⁴

Albanski radikalni zahtjev rasplamsao je srpski nacionalizam, a srpski nacionalisti izbacili su parolu o ugroženosti najbrojnije manjine na Kosovu. Nakon kosovskih demonstracija, u Srbiji započinje medijska propaganda o genocidu nad Srbima na Kosovu.²⁵

3. Uspon srpskog nacionalizma

Srbijansko vodstvo, nezadovoljno Ustavom iz 1974. godine, dobilo je priliku za popravak štete koja je nanesena srbijanskom hegemonizmu nakon Titove smrti, koja je označavala početak novog definiranja federacije. S izbijanjem studentskih demonstracija na Kosovu, pokrenuta je srbijanska kampanja protiv Ustava.²⁶

Srbija je smatrala da će moći nametnuti srpskog vođu na saveznoj razini koji bi joj omogućio povrat srpskog hegemonizma. Naime, smatrala je da će s glasovima svojih pokrajina (koje je Ustavom izgubila) i s glasom Crne Gore, ona uspostaviti majorizaciju u Predsjedništvu, no taj plan nije uspio, jer su po Ustavu iz 1974. godine sve republike i pokrajine najprije jednoglasno morale izglasati promjene u nacrtu Ustava. Dvije autonomne pokrajine Srbije imale su pravo veta kako bi, u slučaju da vlada u Beogradu pokuša ugroziti njihova autonomna prava, mogle blokirati srpsku državnost i srbocentrizam kojem se Beograd uvijek vraćao, i u prvoj i u drugoj Jugoslaviji. Cijela je tadašnja Jugoslavija prihvatila razgovor o srpskom prijedlogu mijenjanja Ustava jer je ta inicijativa najavljivala i njegovu demokratizaciju.

Pregovori Srbije s ostalom Jugoslavijom za reviziju političkog sustava otegnuli su se do 1987. godine. Za to vrijeme ostali dijelovi Jugoslavije odobrili su i pomogli uvođenje vojno-policijskog režima na Kosovu, ali, uvidjevši da se u Srbiji razvija koncept velikosrpske Jugoslavije, počeo je jačati otpor tom konceptu. U prvoj fazi pregovora, o reviziji političkog sustava, Srbija nije izašla s otvorenim kartama o otvaranju „srpskog nacionalnog pitanja“ nego se pozvala na tradicionalni ideološki koncept s pozivom na dio titoističkog naslijeđa što je moglo biti prihvatljivo za cijelu Jugoslaviju. Osnovni argumenti bili su: „nema izlaska iz ekonomske krize bez veće moći i vlasti saveznog državnog središta, nema uspješnog ekonomskog, a naročito tehnološkog razvoja bez zajedničkih velikih sustava i zajedničke razvojne strategije.“²⁷

²⁴ Ivo Banac, *Raspad Jugoslavije: eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*, Durieux, Zagreb, 2001., str. 120.

²⁵ Lj. Antić, *Velikosrpski nacionalni programi, ishodišta i posljedice*, str. 238.

²⁶ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 495.-496.

²⁷ D. Bilandžić, *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske: eseji, članci, intervjui, analize, izvješća, izjave*, str. 88.-89.

Tijekom višegodišnjih pregovora republika o državnom uređenju Jugoslavije, u cijeloj Srbiji, srpskom narodu i u Jugoslaviji, ostao je nezapamćen općenarodni nacionalistički pokret što ga je začela, organizirala i vodila inteligencija, kulturne i znanstvene ustanove (SANU) i Srpska pravoslavna crkva.²⁸

3.1. Memorandum SANU

Tijekom 1983. godine osnovana je posebna partijska Komisija koja će raspravljati o ustavnim i drugim promjenama u Jugoslaviji. Političko rukovodstvo Srbije izrazilo je želju da u pripremi nacrtu ustavnih i drugih promjena sudjeluje i „Srpska akademija nauka i umetnosti“. U smjeru stvaranja nove situacije u državi sa svojim programom izlaze srpski intelektualci koji stvaraju nacionalni i politički program Socijalističke Republike Srbije u kojem se analizira političko i gospodarsko stanje u raspadajućoj SFRJ, no Akademijina studija prerasla je u Memorandum.²⁹

U krugovima srpskih intelektualaca predvladavalo je mišljenje da je Srbija u Jugoslaviji bila namjerno oslabljena i da je srpski narod oštećen, jer je Tito vodio politiku „jaka Jugoslavija-slaba Srbija“. Idejni začetnik tog Memoranduma bio je Dobrica Ćosić, koji je pripadao intelektualnom i političkom vrhu Srbije i Jugoslavije.³⁰

Svi izrazi srpskog nezadovoljstva objavljeni su u „Memorandumu SANU“, čiji su dijelovi bili slučajno objavljeni u beogradskim Večernjim novostima 24. i 25. rujna 1986. godine. Prema riječima članova koji su se htjeli obraniti od napada, Memorandum nije bio dovršen jer je radna verzija tog važnog dokumenta pod sumnjivim okolnostima dospjela u novine. Objavljen je u vrijeme političkih borbi u Savezu komunista Srbije. Nakon VIII. sjednice Centralnog komiteta SK Srbije, vođa CK SK Srbije postao je Slobodan Milošević, a Memorandum SANU je postao glavni oslonac njegove politike i dio njegova političkog programa. Iako je Memorandum sadržavao i prijedloge o reformi jugoslavenkog društva, bitnije je bilo to što su autori Memoranduma napisali o položaju srpskog naroda u Jugoslaviji, za čime se poveo i Milošević.³¹

Pisalo se o šteti koju je srpski narod pretrpio u Jugoslaviji i o Ustavu iz 1974. godine, kojim su Vojvodina i Kosovo dobili široke autonomije. Smatralo se da ta područja opet trebaju

²⁸ R. Rajkić, *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, str. 22.

²⁹ Mirko Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest-Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod; Hrvatsko memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata Zagreb, Zagreb, 2010., str. 60.

³⁰ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 27.

³¹ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 60.-61.

doći pod srpsku autonomiju i da se granice Srbije trebaju proširiti do crte Virovitica-Karlovac-Karlobag, a da se konfederalna načela trebaju izbaciti iz Ustava. Pisalo se i o opasnim optužbama na račun Hrvatske, Slovenije i Kosova. Memorandum otkriva da se na jugu Jugoslavije zbio genocid Albanaca protiv tamošnjih Srba, a na zapadu, u Hrvatskoj zbila se suptilna asimilacija tamošnjih Srba koji su ugroženi, kao i za vrijeme NDH. Hrvatska i Slovenija optužene su za zavjeru da bi se lakše sačuvao podređeni položaj Srbije i njenog naroda. Memorandum je tada u Hrvatskoj protumačen kao planska protusrpska politika u Hrvatskoj, a u cijeloj Jugoslaviji kao nacionalistički tekst koji teži razbijanju Jugoslavije i uspostavljanju srpske hegemonije.³²

Ovi argumenti, kojima je izraženo srpsko nezadovoljstvo, trebali su biti podloga za politiku koja bi vodila uspostavi potpunog nacionalnog integriteta srpskog naroda bez obzira gdje on živio. Memorandum je imao odlučujuću ulogu u oživljavanju srpskog hegemonizma prema područjima gdje je živjelo srpsko stanovništvo odnosno prema područjima koja nikad nisu pripadala srpskoj državi i gdje su srpski prebjezi u XVI., XVII., i XVIII. stoljeću našli svoj dom.³³

Slika 1. Granice Velike Srbije po Memorandumu SANU³⁴

³² M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 64.

³³ Lj. Antić, *Velikosrpski nacionalni programi, ishodišta i posljedice*, str. 220.

³⁴ (http://bs.wikipedia.org/wiki/Velika_Srbija, 13. 06. 2013.)

3.2. Djelovanje Slobodana Miloševića

Veliki zagovornik programa Memoranduma bio je Milošević. Do političkog uspona Slobodana Miloševića dolazi u proljeće 1984. godine, kada je uz pomoć Ivana Stambolića, visokog srbijanskog partijskog dužnosnika, izabran za predsjednika Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda.³⁵ Pošto je u njega imao veliko povjerenje, u zimu 1986. godine, Stambolić je podupro Miloševića u izboru za predsjednika Saveza komunista Srbije. No, u jesen 1987. godine, Milošević se okreće protiv svoga dugogodišnjeg prijatelja Ivana Stambolića i zbacuje ga s vlasti te on postaje predsjednik CK SKS i preuzima vodstvo u Srbiji. Milošević je tipičnim untarpartijskim pučem očistio CK Srbije i Gradski komitet Beograda od njegovih neistomišljenika i tada mu nitko nije mogao stati na put u provođenju velikosrpske politike. Od svojih istomišljenika stvorio je koaliciju srpskih političkih snaga, Srpske pravoslavne crkve, inteligencije i partijsko-državnog aparata radi prisilnog usvajanja ustavnih promjena. Srpski narod ga je zavolio jer je dobro uočio ekonomske i druge poteškoće s kojima se suočava njegov narod te je vješto isticao položaj Srba na Kosovu, za koje se neopravdano tvrdilo da ih albanska većina ugrožava na sve načine.³⁶ Dobrica Ćosić je za Slobodana Miloševića napisao da je on najuspješniji rušitelj Titova državnog poretka i najzaslužniji čovjek za izlazak Srbije iz polustoljetne potčinjenosti antisrpskoj koaliciji. Smatrao ga je komunistom koji je uspostavio srpsku državu te probudio povijesnu svijest milijuna Srba.³⁷

Krajem 1987. godine, dok je Milošević još bio predsjednik Saveza komunista Srbije, održan je prosvjedni skup Srba i Crnogoraca na Kosovu polju pokraj Prištine. Na tom skupu došlo je do sukoba prosvjednika s milicijom. Taj trenutak Milošević je jako dobro medijski iskoristio budući da je on došao pregovarati s demonstrantima. Televizijske kamere zabilježile su njegovu poruku narodu „niko ne sme da vas bije“. Ta poruka postala je moćan simbol srpske politike, a Milošević se prezentirao kao zaštitnik Srba na Kosovu i čovjek koji će ostvariti potrebe Srba.³⁸

Da bi ostvario „Veliku Srbiju“ krenuo je sa „antibirokratskom revolucijom“. Koristio se organiziranim militantnim skupinama kosovskih Srba kako bi u Vojvodini i Crnoj Gori organizirao niz masovnih skupova čiji zahtjev je bio da tamošnja rukovodstva podnesu ostavke, što su oni i učinili sredinom 1988. godine.

³⁵ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 499.-500.

³⁶ Lj. Antić, *Velikosrpski nacionalni programi, ishodišta i posljedice*, str. 240.

³⁷ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 501.

³⁸ Isto, str. 500.

Najgore je bilo na Kosovu. Tamo su izbile albanske demonstracije 1989. godine, zbog ukidanja autonomije Kosovu. U tim nemirima poginulo je oko stotinu Albanaca. Srbijske vlasti su tada uhitile članove pokrajinskog vodstva albanske nacionalnosti te je nakon toga prisilno uspostavljena kontrola nad Kosovom. Kako je albansko stanovništvo stalno odbijalo ukidanje autonomije, srbijsko vodstvo je na Kosovu postavilo jake snage srbijske policije i JNA.³⁹

Početkom 1989. godine ukinute su autonomije pokrajinama s Ustavnim amandmanima, koje je potvrdio Ustav Socijalističke Republike Srbije, donesen 1990. godine. Time je Milošević ispunio dio plana koji se nalazio u Memorandumu SANU, a on se odnosio na uspostavljanje punog suvereniteta na svom području. Postavljanjem novih čelnštva u srbijskim pokrajinama i Crnoj Gori, Milošević je imao kontrolu nad dijelovima članova Predsjedništva SFRJ.⁴⁰

U lipnju 1989. godine, bila je proslava šeststote obljetnice Kosovske bitke (1389. godine) na Gazimestanu. Smatra se da je ona vrhunac „antibirokratske revolucije“. Tada su, u najboljoj maniri partijske retorike, najavljene nove bitke, a kako je sam Milošević rekao „ni oružane bitke nisu isključene“. Ta proslava pokazala je snagu probuđenog srpskog nacionalizma, a u srpskoj javnosti uspostavljena je slika o Srbima kao o višem i boljem narodu od svih susjednih naroda.⁴¹

U retorici novog vođe SR Srbije dalo se naslutiti da ona ima novog junaka koji je došao realizirati sve snove starih i novih projekata prema kojima svi Srbi moraju živjeti u jednoj državi.⁴²

Politikom koju je provodio pridobio je na svoju stranu znatan dio visokih oficira JNA i pripadnika partijske i državne nomenklature. Iako se mnogo raspavljalo u javnosti, za vrijeme krize koja je pogodila Jugoslaviju početkom osamdesetih, na čiju će stranu stati JNA ako dođe do raspada Jugoslavije, ona je dala već tada do znanja da su Srbi dobrodošli u vojnu službu, a da nacionaliste poput Hrvata Ivana Rukavine i Janka Bobetka treba odbaciti. U vojnom vrhu vidjelo se da se plaše hrvatskog nacionalizma, kojeg su smatrali separatističkim, no nisu se plašili srpskog jer su smatrali da je on integralistički i da se s njim ne dovodi u pitanje raspad Jugoslavije. Iako nijedno političko vodstvo nije nadziralo JNA, njeno djelovanje ovisilo je o odnosu snaga između generala, ovisno o koncepciji koju su zastupali: projugoslavenskoj ili prosrpskoj.⁴³

³⁹ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 29.

⁴⁰ I. Banac, *Raspad Jugoslavije: eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*, str. 121.

⁴¹ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 501.

⁴² M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 64.

⁴³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 589.

Godine 1988. Branko Mamula, savezni sekretar za narodnu obranu koji je bio projugoslavenski orijentiran, napustio je svoju poziciju, a nasljedio ga je Veljko Kadijević koji je uspostavio bliske veze s Miloševićem jer su dijelili ista razmišljanja o Jugoslaviji. Obojica su htjeli očuvati Jugoslaviju pod svaku cijenu jer su smatrali da ona mora biti „efikasna savezna država“ sa Srbijom kao vodećom državom.⁴⁴

Nakon ovih političkih uspjeha uslijedilo je prvo spoticanje srbijanskog lidera koje će se dogoditi samo pola godine kasnije na XIV. Kongresu Saveza komunista Jugoslavije, koji će biti upamćen kao dan kad je ubijena Jugoslavija.⁴⁵

3.3. Odnos Miloševića prema Hrvatskoj

U Hrvatskoj pred kraj osamdesetih godina nije bilo većih promjena u političkom i javnom životu. Političko vodstvo Hrvatske nije se suprotstavljalo Miloševiću iako su bili zabrinuti za pokušaj centralizacije Jugoslavije. Tadašnje hrvatsko vodstvo nije bilo u stanju oblikovati djelotvoran odgovor na Miloševićevu politiku jer je postojala velika opasnost da se djelotvornija hrvatska politika shvati kao obnova „masovnog pokreta“ iz 1971. godine ili „buđenje ustaštva“. Tadašnja vladajuća garnitura nije imala ni podrške ni ugleda u narodu da se suprotstavi Miloševićevoj politici. Kada je reagirala, tada je već bilo kasno i nedovoljno odlučno, pa ju je javnost optužila za „hrvatsku šutnju“. Predstavnici Hrvatske su „borbu protiv nacionalizma“ shvatili kao jedan od glavnih zadataka koje trebaju izvršiti, jer je puno Srba u Hrvatskoj htjelo učiniti isto što i s Kosovom. Do promjena će doći tek s dolaskom Ante Markovića na mjesto predsjednika Predsjedništva SR Hrvatske.⁴⁶

4. Početak raspada Jugoslavije

Raspad komunističke ideologije u Jugoslaviji treba sagledati u sklopu raznovrsnih promjena u Sovjetskom Savezu i zemljama istočnoga bloka. Pokušaji spašavanja komunističkih partija u zemljama kojima su vladale nisu uspjeli, pa je umjesto toga u Istočnoj Europi došlo do sloma komunizma, raspada Sovjetskog Saveza, ujedinjenja Njemačke, a sve to je dovelo do stvaranja novih nezavisnih država. Održavanje višestranačkih izbora i uvođenje demokratskog sustava u zemljama bivšeg komunističkog bloka bili su nada i onim jugoslavenskim

⁴⁴ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 31.

⁴⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 550.

⁴⁶ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 505.-508.

komunistima, koji su bili za uvođenje višestranačja i demokratski sustav. Mnoga politička vodstva u Jugoslaviji, pa i ono hrvatsko, razmatrali su mogućnost reforme Saveza Komunističke partije koja bi donijela pozitivna demokratska kretanja.⁴⁷

Zbog sve većeg rasta srpskog nacionalizma i velikog pritiska Miloševića na partijska vodstva Hrvatske i Slovenije, vodstvo SKH se na XI. Kongresu SKH u Zagrebu zauzelo za demokratske političke odnose s čijim uvođenjem bi se građani mogli udruživati u sklopu višestranačkog sustava. Na tom kongresu je otvoren put Hrvatskoj u višestranačje.⁴⁸ Tim činom se Hrvatska uključila u demokratske promjene koje su zahvatile istočnoeuropske zemlje, a to je učinila i Slovenija.

Nakon toga je, Savezna vlada na čelu sa Antom Markovićem, ponudila reforme među kojima je bila odluka o uvođenju pluralizma. To je pomoglo republičkim vodstvima u Hrvatskoj i Sloveniji, a kasnije i drugdje, da se donesu republičkih zakoni o uvođenju višestranačja koji su doveli do stvaranja novih stranka na političkoj sceni.

Hrvatska i Slovenija shvatile su da s višestranačjem nije moguće više živjeti u Jugoslaviji kao federaciji, već su se one zalagale za preobrazbu Jugoslavije u konfederaciju s čime se naravno nije slagala Srbija jer to nije odgovaralo njenim hegemonističkim ciljevima.⁴⁹

Početkom veljače 1990. godine predsjednik hrvatskog Sabora Anđelko Runjić raspisao je višestranačke izbore za 22. travnja 1990. godine. Na tim izborima sudjelovao je veliki broj stranaka. Tada se već moglo očekivati da će pobijediti ona stranka koja uvjeri birače da će najžešće braniti ugroženi suverenitet Hrvatske.⁵⁰

4.1. Raspad Saveza Komunističke partije Jugoslavije

Djelovanje Slobodana Miloševića sve do XIV. Kongresa SKJ bilo je vrlo uspješno. Srbi, izvan svoje matične zemlje, u potpunosti su prihvatili načela Miloševićeve politike te su stremili osnivanju cilja: „svi Srbi u jednoj državi“ i očuvanju Jugoslavije kao federacije. Iako je imao potporu svog naroda, retoriku kojom ih je pridobio i snove i ciljeve koje je tek trebao ostvariti, on je bio prvi puta u tome spriječen na XIV. izvanrednom Kongresu SKJ, koji je sazvan u Beogradu 20. siječnja 1990. godine. U povijesti jugoslavenskog komunizma i sustava ovaj Kongres će biti zapamćen kao onaj na kojem se raspao SKJ i ubrzan proces raspada Jugoslavije.⁵¹

⁴⁷ R. Rajkić, *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, str. 19.-22., 24.

⁴⁸ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 506.

⁴⁹ R. Rajkić, *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, str. 24.

⁵⁰ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 591.

⁵¹ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 65.

Izvanredni XIV. Kongres Saveza komunista Jugoslavije održao se od 20. do 22. siječnja 1990. godine. Na Kongresu su sudjelovali izaslanici iz svih tadašnjih jugoslavenskih republika i pokrajina, kao i partijsko izaslanstvo JNA. Tadašnji predsjednik Predsjedništva CK SKJ bio je Milan Pančevski iz SR Makedonije. Kongres je bio izvanredan zbog raspravljanja o krizi u kojoj se našla Jugoslavija.

Na Kongresu se ponajprije sukobilo srpsko i slovensko izaslanstvo. Prvi su se zalagali za uvođenje sustava „jedan čovek - jedan glas“, za unitarnu Jugoslaviju, dok su Slovenci predlagali konfederaciju partije i države. Bit njihovih prijedloga bila je u tome da se uvede politički pluralizam, koji je u stvarnosti zapravo već i postojao, jer su u Sloveniji već bili održani izbori za slovenskog predstavnika u saveznom Predsjedništvu, a u Hrvatskoj i Sloveniji bile su u tijeku pripreme za prve višestranačke izbore. Potom su zahtijevali da se izbací iz zakonodavstva odredba o takozvanom verbalnom deliktu, da se zabrani mučenje političkih zatvorenika, kao i politička suđenja. Također su tražili da veze između saveznih jedinica budu drugačije i da sve savezne jedinice budu autonomne i da nadglasavanje postane nemoguće. Svi prijedlozi slovenskog izaslanstva, koje je predvodio Milan Kučan, bili su odbijeni. Istovremeno, srpski su prijedlozi prihvaćani većinom glasova.⁵²

Nakon dva dana rada Kongresa i oštih verbalnih sukoba, izaslanstvo Slovenije napustilo je Kongres. Tada je Ivica Račan koji je bio na čelu hrvatskog izaslanstva prišao govornici i izjavio: „da mi (izaslanstvo SKH) ne možemo prihvatiti Jugoslavensku partiju bez Slovenaca“ te je nakon toga i hrvatsko izaslanstvo napustilo Kongres kao i izaslanstva Makedonije te Bosne i Hercegovine, što je označilo kraj vladavine SKJ.⁵³

4.2. Višestranački izbori u Hrvatskoj 1990. godine

Nakon uvođenja višestranačja u Hrvatsku i raspisivanja izbora, koji su provedeni tijekom travnja i svibnja 1990. godine, mnogo se toga promijenilo na hrvatskoj političkoj sceni. Na izborima je sudjelovao veliki broj stranaka, a najjače su bile Hrvatska demokratska zajednica koju je vodio Franjo Tuđman, zatim Savez komunista Hrvatske-Stranka demokratskih promjena, a nju je predvodio Ivica Račan, i Hrvatska socijalno-liberalna stranka koju su predvodili Slavko Goldstein i Dražen Budiša. Također, na izborima je sudjelovala i Koalicija narodnog sporazuma koju su činile Hrvatska demokratska stranka, Hrvatska kršćanska demokratska stranka, Hrvatska

⁵² Nenad Piskač, *Nebeska Srbija u Hrvatskoj: mit, zbilja, oprost, zaborav, obnova*, Grafički studio, Zaprešić, 2005., str. 33.-34.

⁵³ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 65.-66.

seljačka stranka, Hrvatska socijalno-liberalna stranka i Socijaldemokratska stranka Hrvatske. Tu koaliciju predvodili su Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo.⁵⁴ U Hrvatskoj su osnovane i stranke sa srpskim nacionalnim imenom. Najvažnija od njih bila je Srpska demokratska stranka (SDS) koju je predvodio Jovan Rašković. Ta stranka se zalagala za demokratizaciju i pluralizam, za jedinstvenu Jugoslaviju koja će biti uređena kao federacija, ali i za stvaranje autonomnog srpskog teritorija u Hrvatskoj.⁵⁵

Pobjedu je odnio HDZ, a je novi predsjednik Predsjedništva Republike Hrvatske postao Franjo Tuđman.⁵⁶ Mnogo ljudi je prepoznalo program Hrvatske demokratske zajednice koja se zalagala za državnu nezavisnost Hrvatske i očuvanje njezinog suvereniteta, tradicije i identiteta hrvatskog naroda i društva i te za uvođenje demokracije u sve sfere života. Njihovom pobjedom srušena je vladavina hrvatskih komunista i time je Hrvatska od totalitarnog uređenja prešla na demokratsko uređenje. Novi Sabor i nova vlast su konstituirani 30. svibnja 1990. godine.⁵⁷

5. Odgovori Srba u Hrvatskoj na uspostavljanje nove vlasti

U predizbornoj kampanji nije bilo većih incidenata u zemlji. Ono što je izazivalo nezadovoljstvo bio je program HDZ-a koji je srpska strana ocijenila kao obnovu ustaštva. Nezadovoljni Srbi u Hrvatskoj bili su izloženi beogradskoj propagandi koja im je stvarala zabrinutost. Početkom ožujka 1990. godine održan je javni skup na Petrovoj gori na kojem se okupilo više tisuća Srba iz cijele Jugoslavije. Na tom skupu govorilo se o ugroženosti Srba u Hrvatskoj, tražilo se uhićenje Tuđmana, optuživalo ga za ustaštvo kao i za privlačenje reformiranih komunista na svoju stranu. Tada se Srbe u Hrvatskoj huškalo protiv Hrvata i njihove države, iako je Tuđman u preizbornoj kampanji više puta naglašavao da će priznati prava svih hrvatskih građana kao i onih srpske nacionalnosti. I u drugim dijelovima Hrvatske za vrijeme trajanja preizborne kampanje organizirani su skupovi. Na skupovima se veličala unitarna Jugoslavija bez republika i republičkih granica, a odbacivao svaki spomen o konfederaciji Jugoslavije.⁵⁸

Ono što je pogoršavalo napetu situaciju bilo je uvođenje tradicionalne hrvatske zastave i grba, uniformi, promjena u imenima ulica bez komunističkih obilježja, što su razni srpski mediji i čelnici tumačili kao obilježja ustaštva te su širili teze o spremanju genocida nad Srbima. Odmah

⁵⁴ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 591.

⁵⁵ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 53.

⁵⁶ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, str. 591.

⁵⁷ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 509.

⁵⁸ Isto, str. 509.

nakon konstituiranja Hrvatskog sabora na Hrvatsku je pojačan pritisak rastućeg velikosrpskog nacionalizma i separatizma te vjerske nesnošljivosti.⁵⁹

Nakon što je konstituiran višestranački Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, donesen je Prijedlog promjena Ustava SRH. Sabor je 25. srpnja 1990. donio amandmane na postojeći Ustav. Tada je Hrvatska izgubila naziv *socijalistička*, uvedena je nova hrvatska zastava, grb te je odlučeno da je službeno pismo latinica, ali je zajamčena i uporaba ćirilice u dijelovima sa većinskim srpskim stanovništvom.⁶⁰ Hrvatski sabor je 22. prosinca 1990. godine donio „Božićni Ustav“ u kojem je detaljno definirana hrvatska državnost te prava manjina u državi: „Polazeći od iznesenih povijesnih činjenica, te od opće prihvaćenih načela u suvremenom svijetu i neotuđivosti i nedjeljivosti, neprenosivosti i nepotrošivosti prava na samoodređenje i državnu suverenost hrvatskog naroda, uključujući i neokrnjeno pravo na odcjepljenje i na udruživanje, kao osnovnih preduvjeta za mir i stabilnost međunarodnog poretka, Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika inih naroda i manjina, koji su njezini državljani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova i drugih, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemljama slobodnog svijeta.“

Novi Ustav donesen je jer je hrvatska vlast zaključila da i uz donesene amandmane Ustav iz 1974. godine ne zadovoljava trenutačne potrebe društvenog i političkog života u Hrvatskoj. Sa novim Ustavom Hrvatska je zakoračila na put modernizacije nudeći ostalim republikama konfederalni savez suverenih republika–država, a pripadnicima nacionalnih manjina je osigurala ravnopravnost, no Srbi u Hrvatskoj nisu bili zadovoljni s novim Ustavom jer je definicija položaja hrvatskih Srba bila izmjenjena s obzirom na prethodni Ustav iz 1974. godine. U tom Ustavu Srbi su bili navedeni kao narod koji živi u Hrvatskoj i ravnopravan je sa Hrvatima, a sada je izjednačen sa svim ostalim narodima i manjinama koji u njoj žive. Po njihovom mišljenju bili su konstitutivan narod, a sada su manjina. To je izazvalo veliko nezadovoljstvo kod hrvatskih Srba kojima će to biti samo još jedan povod za podizanje pobune.

Sabor je odredbom: „Republika Hrvatska ostaje u sastavu SFRJ do novog sporazuma jugoslavenskih republika ili dok Sabor Republike Hrvatske ne odluči drugačije“ dao do znanja da bi u skoroj budućnosti Hrvatska mogla biti samostalna i suverena država.⁶¹

⁵⁹ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 84.

⁶⁰ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 66.

⁶¹ Isto, str. 66.-67., 89.-90.

Nitko nije bio spreman prihvatiti ovakav razvoj događaja u Hrvatskoj pa tako ni JNA. Časnici i generali u JNA se nisu mogli pomiriti da će izgubiti svoju utjecajnu poziciju i pokazivali su veliko nezadovoljstvo zbog pobjede nekomunističkih stranaka. Politička kriza Jugoslavije, raspad SKJ i nova vlast u Sloveniji i Hrvatskoj navela je generalsku trojku Veljka Kadijevića, Staneta Broveta i Blagoja Adžića da izvedu državni udar tako što su razoružali Teritorijalne obrane (TO) u Hrvatskoj da bi izvršili pritisak na nove demokratske vlasti u Hrvatskoj te da im oduzmu pravo na obranu u slučaju vojne intervencije saveznih organa vlasti.⁶²

5.1. Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like

Srbi u Hrvatskoj odbijali su pokazati lojalnost novoj vlasti, stoga su zajedno s vodstvom SDS-a odlučili reagirati osnivanjem Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like. Njihova najjača stranka u Hrvatskoj organizirala je sjednicu u Kninu 21. svibnja 1990. godine te je na njoj donesena odluka o istupanju kninske općine iz Zajednice općina Dalmacije, koja je bila osnovana u veljači 1974. godine. Ona se nakon istupanja trebala pridružiti novoj Zajednici općina sjeverne Dalmacije i Like. U tu zajednicu ušle bi općine Benkovac, Donji Lapac, Gračac, Knin, Obrovac i Titova Korenica, a razlog stupanja u zajednicu bila je potreba za boljom gospodarskom i kulturnom povezanošću srpskog naroda koji je živio na tom području i činio većinu. Stoga su im se odlučile pridružiti i općine Banije i Korduna, općina Pakrac, te općine sa područja Gospića, Okučana, Plaškog i Vrhovina. Kako je zajednici općina dopušteno djelovanje, ona je 27. lipnja 1990. donijela odluku o konstatiranju Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like sa sjedištem u Kninu. Predsjednik Zajednice postao je Milan Babić, a ona je svaki mjesec imala sve više općina u svom udruženju. Nekoliko godina kasnije, kao rezultat srpske pobune u Hrvatskoj, ova će Zajednica biti tumačena kao začetak buduće Republike Srpske Krajine.⁶³

Na dan kad su u Hrvatskoj doneseni novi ustavni amandmani, 25. srpnja 1990. godine, u Srbu je od strane vodstva Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like, održan „Srpski sabor“. Jedino o čemu se ondje raspravljalo bio je ustavni položaj srpskog naroda u Hrvatskoj. Na „Srpskom saboru“ održan je sastanak srpskih vođa, a zaključci sastanka su kasnije objavljeni na skupu. Zaključci su bili: osnivanje Srpskog nacionalnog vijeća (SNV) u kojem su sudjelovali predsjednici svih srpskih općina i Jovan Rašković te zastupnici SDS-a u hrvatskom Saboru. Na velikom skupu sudjelovalo je 120 000 ljudi, a na njemu je plebiscitarno prihvaćena „Deklaracija o autonomiji srpskog naroda“ koju je izradilo Srpsko nacionalno vijeće. U njoj se poziva na pravo naroda na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na odcjepljenje. Deklaracijom se

⁶² R. Rajkić, *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, str. 27.

⁶³ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 67.-70.

pokušala zaštititi nacionalna suverenost i sloboda srpskog naroda koji „živi na istorijskim teritorijama objedinjenim današnjim granicama SR Hrvatske“. ⁶⁴

„Srpski narod u SR Hrvatskoj ima puno pravo da se u zajedništvu sa hrvatskim narodom ili samostalno pri uspostavljanju novih odnosa u Jugoslaviji, opredjeljuje za federativno ili konfederativno državno uređenje.“

Tom deklaracijom zaključuje se da je odcijepljenje Hrvatske od Jugoslavije legitimno, ali da će se odcijepiti narodi, a ne republike. ⁶⁵

Šest dana nakon održavanja „Srpskog sabora“ održana je osnivačka sjednica SNV-a, na kojoj je za predsjednika izabran Milan Babić. SNV je u potpunosti odbio donesene amandmane na hrvatski Ustav, kao i nove simbole Republike Hrvatske koji su po njima isticali ustaštvo. Vijeće nije priznalo nikakve ustavne promjene u Hrvatskoj nego samo Deklaraciju o suverenosti i autonomiji Srba u Hrvatskoj. Na sjednici je donesena odluka o raspisivanju referenduma o autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj, koji se trebao održati između 19. kolovoza i 2. rujna 1990. godine. Na to je reagiralo Ministarstvo za pravosuđe i upravu Republike Hrvatske. Po zakonima nije legalno organizirati referendum o srpskoj autonomiji, pa su se predstavnici Srba odlučili na „izjašnjavanje“ o istom pitanju koje je po zakonu bilo moguće. ⁶⁶

Povjesničari smatraju da ovi događaji nisu bili samostalne želje hrvatskih Srba. Pod utjecajem Miloševićeve politike o „Velikoj Srbiji“ oni su počeli zahtijevati odvajanje teritorija na kojemu živi srpsko stanovništvo i njihovo pripajanje budućoj jugoslavenskoj državi pod srpskom hegemonijom. ⁶⁷

6. Izbijanje pobune Srba u Hrvatskoj

Srpska demokratska stranka na čelu sa Jovanom Raškovićem služila se raznim sredstvima i izmišljenim situacijama da stvori napetost između Hrvata i Srba, da pokrene pobunu srpskog stanovništva u Hrvatskoj te da se oblasti u kojima Srbi žive odvoje od Hrvatske. ⁶⁸

Svjesna takve situacije, Hrvatska je poduzela sve mjere kako bi ojačala svoje policijske snage. U ljeto 1990. godine počela je s jačanjem policijskih postaja u Hrvatskoj, a kako je bilo jasno da će se na kninskom području pobuniti Srbi, odlučeno je da se iz policijskih postaja na

⁶⁴ Ozren Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, svezak I., Demetra, Zagreb, 2007., str. 263.

⁶⁵ Davor Pauković, *Uspon i pad „Republike Srpske Krajine“: dokumentarni kronološki prikaz nastanka i propasti paradržave*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2005., str. 24.

⁶⁶ N. Piskač, *Nebeska Srbija u Hrvatskoj*, str. 47.

⁶⁷ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 519.

⁶⁸ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 90.

području pobune izvuče oružje rezervnog sastava policije. Skupina hrvatskih policajaca 17. kolovoza 1990. godine upućena je iz Šibenika u Knin kako bi iz skladišta rezervnog oružja izvukla oružje. Nakon što akcije prikupljanja oružja nisu uspjele i nakon što su se glasine o toj akciji raširile među srpskim stanovništvom, krenule su demonstracije srpskog stanovništva. Rezervno oružje podijeljeno je među srpskim civilima, a srpsko stanovništvo se pobunilo te su organizirali naoružane straže, blokirali prometnice kamenjem, drvećem i vozilima.⁶⁹

Tim događajima započela je „balvan-revolucija“. Hrvatska policija je reagirala i poslana je na područje pobune kako bi uvela red. Dio snaga krenuo je ličkom magistralom, a dio helikopterima, no stanovništvo je spriječilo dolazak hrvatske policije ličkom magistralom, a JNA je prisilila tri helikoptera da slete pokraj Ogulina, čime se otvoreno stavila na stranu srpskih pobunjenika. Na stranu pobunjenika svrstali su se i srbijanski mediji koji su pisali samo o ugroženosti Srba od strane hrvatskih vlasti. Također su pisali i o lažnim uzbunama, koje su bile proglašavane na radiju te se na taj način širio strah među srpskim stanovništvom.

Slika 2. „Balvan- revolucija“ u Slavoniji⁷⁰

Iako se, par dana nakon izbijanja „balvan revolucije“, stanje na području zahvaćenom pobunom smirilo, hrvatska policija nije pokušala policijskom akcijom uspostaviti red. Hrvatsko stanovništvo koje je živjelo na tom području bilo je u stalnom strahu jer se sa postavljenih barikada stalno pucalo na vozila, civile i na hrvatske policajce. Neki su se čak i preselili u gradove i mjesta gdje su bili sigurniji. Hrvatska policija izdala je priopćenje da pobunjeni Srbi uspostave mir i da vrate oružje koje je hrvatskoj policiji nasilno oduzeto, no oni su se na to oglašili.

Srpsko stanovništvo u Hrvatskoj je bez sumnje bilo dobro naoružano jer su svaki tren iščekivali napad od hrvatske strane. Oružje su uzimali nasilno iz raznih poduzeća i stanica, a i

⁶⁹O. Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, svezak I., str. 264.-265.

⁷⁰I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 514.

JNA ih je opskrbljivala svojim oružjem. Pobunjeni Srbi su bili organizirani u štabove i jedinice jer su tako bolje pokrivali određene dijelove svoga područja. Smatra se da je pobunu organizirala i vodila Služba državne sigurnost Srbije, a da je glavni organizator za barikade i ostale diverzije bio Milan Martić, inspektor u kninskoj policiji, koji je kasnije predstavljao politički vrh pobunjenih Srba.⁷¹

„Balvan revolucija“, par godina kasnije postat će simbolička vrijednost srpskog stanovništva te će se slaviti kao „Dan ustanka srpskog naroda“ te će se upravo datum 17. kolovoza uzeti kao početak rata s Hrvatskom.⁷²

6.1. „Izjašnjavanje“ o autonomiji

Pošto su pobunjeni Srbi donijeli „Deklaraciju o autonomiji srpskog naroda“, odlučili su provesti najavljeno „izjašnjavanje“ od 19. kolovoza do 2. rujna 1990. godine. Iako nije bilo nikakvih biračkih popisa, na „izjašnjavanje“ su mogli izaći svi Srbi koji su bili punoljetni, koji su živjeli u Hrvatskoj ili su bili rođeni u njoj, ili čak ako su im roditelji podrijetlom iz tog područja. Glasalo se u 23 općine u Hrvatskoj, u Beogradu i nekim dijelovima BIH, a 1200 glasačkih listića je došlo iz SAD-a.⁷³

Za autonomiju se izjasnilo 100% birača, a u skladu s time 30. rujna 1990. godine na sjednici SNV-a proglašena je autonomija srpskog naroda na „etničkim i historijskim teritorijama“ na kojima živi srpski narod, ali koje se nalaze u granicama Republike Hrvatske kao federalne jedinice SFRJ.

Iako postoje velike sumnje u valjanost ovoga „izjašnjavanja“, glavni cilj srpskog naroda u Hrvatskoj je napravljen, a on je bio temelj za daljnje zaoštavanje odnosa sa hrvatskom vlasti.⁷⁴

6.2. Donošenje Statuta SAO Krajine

Nov razlog za nezadovoljstvo hrvatski Srbi pronašli su u novoj odluci Hrvatskog sabora koji je donio Nacrt novog hrvatskog Ustava krajem rujna 1990. godine. Smatrali su da će se na njih novim Ustavom gledati kao na nacionalnu manjinu, a ne više kao na konstitutivan narod u Hrvatskoj. Zato su daljni planovi Srba u Hrvatskoj ovisili o ostanku ili izlasku Hrvatske iz Jugoslavije. Nedugo nakon toga, oni su, na zajedničkoj sjednici Privremenog predsjedništva Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like i Predsjedništva SNV-a, usvojili tekst prijedloga

⁷¹ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 79.-81.

⁷² I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 521.

⁷³ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 85.

⁷⁴ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 88.-89.

Statuta Srpske autonomne oblasti Krajina. Prijedlog je poslan na uvid Predsjedništvu SFRJ, predsjedniku Sabora Republike Hrvatske, predsjedniku Tuđmanu i Ustavnoj komisiji Hrvatskog sabora.⁷⁵

Neposredno prije donošenja novog Ustava Republike Hrvatske, većina općina koje su pristupile i konstituirale Zajednicu općina Sjeverne Dalmacije i Like donose odluku o usvajanju Statuta SAO Krajine i odluku o njegovu provođenju. To se dogodilo 21. prosinca 1990. godine i taj događaj označava početak postojanja SAO Krajine. Ona je Statutom definirana kao teritorijalna autonomija u sklopu Republike Hrvatske i federativne Jugoslavije s glavnim gradom Kninom. U njoj vrijede zakoni Hrvatske i SFRJ, a čine ju općine Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like, općine s većinskim srpskim stanovništvom koje će se tek priključiti Zajednici. Statutom su također određena i područja djelovanja tijela SAO Krajine te je predstavljena Skupština kao zakonodavno tijelo, a Izvršno vijeće kao tijelo izvršne vlasti.⁷⁶

U razdoblju koje je uslijedilo, u mnogim se mjesnim zajednicama na područjima više općina, koje su graničile sa SAO Krajinom, organiziraju zborovi građana, na kojima se donose odluke o raspisivanju referenduma za izdvajanje područja mjesnih zajednica iz dotadašnjih općina i pripajanje nekoj od općina u sastavu SAO Krajine.

Općine koje su odmah prihvatile Statut bile su: Benkovac, Donji Lapac, Knin, Obrovac, Titova Korenica, Vojnić, Dvor na Uni. Općine koje su se naknadno priključile i prihvatile Statut bile su: Drniš, Sinj, Šibenik, te njihove općine, zatim općine oko Benkovca, općine Cetinske krajine, općine oko Vrginmosta, Siska, Kostajnice, Petrinje i Gline. Mnoge su se općine svojim odlukama izdvojile iz teritorija Republike Hrvatske i sa svojim cjelokupnim teritorijem izdvojile u sastav jugoslavenske federacije i postale sastavni dio SAO Krajine.

Iako su se hrvatske vlasti izjasnile da su protiv referenduma o izdvajanju u pojedinim općinama i iako je dolazilo do sukoba hrvatske policije i pobunjenih Srba, svaka odluka o pripajanju općina u SAO Krajinu je provedena u djelo.⁷⁷

6.3. Stanje u Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu

Krajem kolovoza i početkom rujna 1990. godine i u pojedinim općinama zapadne Slavonije, koje su imale većinsko srpsko stanovništvo, provedeno je „izjašnjavanje“ o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj. U „izjašnjavanju“ su sudjelovale općine Daruvar, Garešnica, Grubišno Polje i Pakrac, dok su općine Bjelovar, Kutina, Nova Gradiška, Novska, Orahovica, Podravska

⁷⁵ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 93.

⁷⁶ D. Pauković, *Uspon i pad „Republike Srpske Krajine“: dokumentarni kronološki prikaz nastanka i propasti paradržave*, str. 25.

⁷⁷ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 93.

Slatina i Virovitica te općine Nove Gradiške, Novske i Požege odlučile kako se priključuju općini Pakrac, koja je postala središte srpske autonomije u zapadnoj Slavoniji. Nakon ove odluke, predstavnici hrvatskih stranaka u općinskom odboru Pakrac napustili su sjednicu u znak protesta nakon ove odluke. Daljni korak u provođenju srpskih ciljeva u zapadnoj Slavoniji bio je ulazak općine Pakrac u sastav SAO Krajine 22. veljače 1991. Ta odluka izazvala je oružani sukob srpskih pobunjenika i hrvatske policije, u koji se umiješala JNA kako bi zaštitila srpske pobunjenike. Takve situacije postale su vrlo česte sve dok JNA nije otvoreno napala Hrvatsku.⁷⁸

Pobuna se reflektirala i na područje istočne Slavonije. Tamo je također vladalo uvjerenje da su Srbi ugroženi od strane Hrvatske, kako na području SAO Krajine tako i na područjima Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. I tu se provodilo „izjašnjavanje“ prvo u općinama Vukovar i Beli Manastir, a zatim i u općinama Osijek i Vinkovci. Nakon „izjašnjavanja“ odlučeno je da se jedanaest općina s većinskim srpskim stanovništvom iz općina Vinkovci pripoji općini Vukovar radi homogenizacije srpskog stanovništva na tom području.⁷⁹

Kako bi se i na tom području uvela autonomija srpskog stanovništva, morala se donijeti deklaracija kojom će se autonomija potvrditi. U Šidskim Banovcima je 7. siječnja 1991. godine, osnovano „Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem“, koje će 26. veljače 1991. godine usvojiti „Deklaraciju o suverenoj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema“.⁸⁰ Deklaracijom je utvrđeno da: „suverena srpska autonomija Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema postoji i djeluje u sastavu sadašnje Republike Hrvatske samo pod uslovom da Jugoslavija postoji kao savezna država. Ukoliko takva Jugoslavija prestane da postoji ili se preobrazi u skup samostalnih država, ova autonomija nastaviće da postoji kao dio matične države srpskog naroda“.⁸¹

Sukladno s djelovanjem SAO Krajine u prvoj polovini 1991. godine, o čemu će kasnije biti riječ, „Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i zapadni Srem“, donijelo je odluku o „prisajedinjenju“ tih područja Republici Srbiji. U lipnju iste godine, u Iloku, održan je referendum, na kojem se stanovništvo izjasnilo o ostanku navedenih područja u zajedničkoj državi sa Srbijom i Crnom Gorom. Prema rezultatima referenduma stanovništvo se izjasnilo za ostanak pa je posljedica donesene odluke bila nastanak SAO Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema 23. rujna 1991. godine, čiji predsjednik je postao Ilija Končarević. Ustavnim zakonom navedena srpska oblast je postala federativna jedinica koja ostaje u sklopu Jugoslavije. Tada je i

⁷⁸ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 98.-99.

⁷⁹ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 98.

⁸⁰ O. Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, svezak I., str. 270.

⁸¹ D. Pauković, *Uspon i pad „Republike Srpske Krajine“: dokumentarni kronološki prikaz nastanka i propasti paradržave*, str. 26.

konstituirana vlada te Oblasti, te je za njena predsjednika postavljen Goran Hadžić. Krajem 1991. godine bit će donesen Zakon o privremenoj teritorijalnoj organizaciji ove srpske oblasti prema kojemu se ona sastojala od općina Beli Manastir, Dalj, Osijek (Tenja), Vinkovci (Mirkovci) i Vukovar.⁸²

6.4. Djelovanje srpskog stanovništva u SAO Krajini

Srpsko vodstvo i stanovništvo raznim odlukama, koje su se ticale SAO Krajine odgovarali su na svaku odluku hrvatskog vodstva, koje je usvajalo postupke za osamostaljivanje Hrvatske. Kada je Hrvatski sabor 21. veljače 1991. godine, pod pritiskom srpske pobune koja je sve više jačala, donio rezoluciju o prihvatanju postupka za razdruživanje Hrvatske od SFRJ i o mogućem udruživanju u savez suverenih republika, srpsko vodstvo SAO Krajine nakon tjedan dana donijelo je „Rezoluciju o razdruživanju Republike Hrvatske i SAO Krajine“. Rezolucija od srpske strane donesena je jer se srpsko stanovništvo izjasnilo da ono ostaje u jugoslavenskoj državi zajedno sa Srbijom, Crnom Gorom i srpskim narodom u Bosni i Hercegovini. U rezoluciji se naglašava da se srpski narod ne želi odvojiti od svoje matične države i da hrvatskom narodu nije zabranjeno da se odvoji od Jugoslavije, ali samo na svom etničkom prostoru.⁸³

Pozivajući se na donesenu deklaraciju, Izvršno vijeće SAO Krajine, nakon mjesec dana u Titovoj Korenici donijelo je „Odluku o prisajedinjenju Srpske Autonomne Oblasti Krajina Republici Srbiji“. Od tog trenutka su se u SAO Krajini počeli primjenjivati zakoni i Ustav Republike Srbije i SFRJ.⁸⁴

Daljni potezi vodstva SAO Krajine bili su osnivanje Skupštine SAO Krajine 30. travnja 1991. godine. Skupštinu je činilo sedam zastupnika općinskih skupština, a predsjednik skupštine bio je Velibor Matijašević. Skupština je po osnivanju odlučila da se treba provesti referendum oko ulaska SAO Krajine u sastav Srbije koji će se održati 12. svibnja 1991. godine. Nakon provedenog referenduma, koji je bio vrlo uspješan, odlučeno je da se SAO Krajina priključi Republici Srbiji. No, Republika Srbija odbila je prihvatiti odluku o priključenju SAO Krajine, kao i odluku Srba iz Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema o priključenju. Slobodan Milošević smatrao je da se ne može još uvijek govoriti o proširenju granica Republike Srbije, jer je na snazi još uvijek bio Ustav iz 1974. godine, no izrazio je želju da po raspadu Jugoslavije, nove srpske države u budućoj Jugoslaviji budu federativne jedinice. Svi srpski čelnici vjerovali su u skoro priključenje krajinskih Srba kako iz SAO Krajine tako i iz područja Slavonije, Baranje i

⁸² N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 108.

⁸³ D. Pauković, *Uspón i pad „Republike Srpske Krajine“: dokumentarni kronološki prikaz nastanka i propasti paradržave*, str. 27.

⁸⁴ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 102.

Zapadnog Srijema. Smatrali su da će uskladiti svoje djelovanje s vanjskom politikom Srbije i da se neće poduzimati nikakvi ishitreni potezi koji bi naštetili njihovom cilju.⁸⁵

6.5. Plan JNA za napad na Hrvatsku

Godina 1991. donijela je nove napetosti između hrvatskih vlasti, srpskih pobunjenika i JNA. Svi incidenti su vodili prema ratu, a JNA je samo čekala povod da objavi rat Hrvatskoj, pogotovo nakon proglašenja samostalnosti. Tada se već znalo da JNA ima razrađen plan za napad na Hrvatsku.⁸⁶

Procjena Glavnog stožera JNA za Jugoslaviju bila je da Zapad neće vojno intervenirati u Jugoslaviji sve dok ne dođe do veće pobune ili čak do građanskog rata. General Kadijević je tražio i pomoć SSSR-a, no odbijen je. Smatrali su da su Hrvatska i Slovenija protiv bilo kakve Jugoslavije, dok su Makedonija i Bosna i Hercegovina sklone njihovom konceptu. Tada je general Kadijević predložio plan za vojni udar na Hrvatsku koji je uključivao vojne snage koje su u svim djelovima zemlje za Jugoslaviju. Pobunjeni Srbi u Hrvatskoj bili su glavni oslonac JNA za rušenje vlasti. General Kadijević je stoga predložio da se na sve načine ojača SAO Krajina i podrži njeno odcjepljenje od Hrvatske. Zadatak srpskih pobunjenika bio je da se izvrši potpuno preuzimanje policijskih stanica, osvoje novi teritoriji i da se izvrši etničko čišćenje Hrvata iz SAO Krajine i SAO istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Sam plan napada na Hrvatsku je bio dio plana Sutjeska 2, prema kojemu su s istoka Jugoslavije određeni upadi u Slavoniju i zapadnu Bosnu radi zaposjedanja stanovite linije u obrani od napada NATO-a.⁸⁷

Strategijska napadna operacija u ratu primjenjena je u dvije faze. U prvoj fazi su se trebale zauzeti ključne točke poput gradova: Zadra, Dubrovnika, Karlovca, Siska, Pakraca, Osijeka i Vukovara, dok JNA treba napadati na glavnim prometnicama sa pješačko-tenkovskim udarima, uz potporu topništva. Mornarica treba provesti pomorsku, a zrakoplovstvo zračnu blokadu. Nakon toga treba pravce glavnih snaga JNA vezati za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatskih teritorija. Tada treba provesti presjecanje Hrvatske na pravcima Gradiška-Virovitica,; Bihać-Karlovac-Zagreb,; Knin-Zadar,; Mostar-Split. Oklopno-mehaniziranim snagama treba osloboditi Istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti djelovanje na zapad i spojiti se sa snagama u Zapadnoj Slavoniji i produžiti prema Zagrebu i Varaždinu. Blokada Dubrovnika trebala se dogoditi iz smjera Trebinja i Mostara. Nakon dostizanja ovih ciljeva trebalo je održati granicu SAO Krajine u Hrvatskoj te na kraju izvući

⁸⁵ O. Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, svezak I., str. 270.-271.

⁸⁶ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 523.

⁸⁷ Dušan Bilandžić, Norman Cigar, Jovan Divjak, Stjepan Mesić, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995.*, Jesenski i Turk, Zagreb-Sarajevo, 1999., str. 48.-50.

snage JNA iz Hrvatske. Pobunjeni Srbi imali su veliku ulogu u organiziranju napada jer su oni trebali omogućiti da JNA napadne Hrvatsku.⁸⁸

Slika 3. Plan napada JNA na Hrvatsku⁸⁹

7. Od pobune do rata

Glavni zadatak pobunjenih Srba u ovoj fazi pobune bio je proširiti područje pod svojom kontrolom te navesti Hrvatsku da reagira kako bi ju JNA imala razloga napasti. S provedbom tog cilja dolazi do niza incidenata, a najveći su bili u Pakracu, na Plitvicama i u Borovom Selu. Veljko Džakula, dužnosnik Srpske demokratske stranke u Slavoniji, 22. veljače 1991. godine uspio je nagovoriti zastupnike srpske nacionalnosti da izglasaju odluku o pristupanju općine Pakrac SAO Krajini. Nakon odluke o priključenju policijska uprava Pakrac preimenovana je u Općinski sekretarijat unutrašnjih poslova Pakrac. Jedino što je preostalo je srušiti legalnu vlast u Pakracu. To su učinili policajci srpske nacionalnosti koji su izveli policijski udar. Razoružali su hrvatske policajce i nasilno proveli odluku o pripajanju Pakraca SAO Krajini. Idućeg dana Hrvatska je poslala svoje specijalne jedinice kako bi sačuvala sigurnost građana i obranila Pakrac. Tada dolazi do sukoba hrvatske policije i pobunjenika, a JNA dolazi u grad s oklopnim vozilima pružiti podršku srpskim pobunjenicima. Pobuna je ugušena od strane hrvatske policije,

⁸⁸ Davor Domazet-Lošo, *Hrvatska i veliko ratište: međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija*, Udruga svetog Jurja, Zagreb, 2002., str. 63.-68.

⁸⁹ Isto, str. 65.

ali je zanimljivo da JNA nije djelovala iako je imala plan da povede rat protiv Hrvatske.⁹⁰

Poraz srpskih pobunjenika u Pakracu i neuspjeh pučističke Vlade SAO Krajine da u zapadnoj Slavoniji osnuje prvu srpsku policijsku upravu, zasjenio je incident na Plitvicama krajem ožujka 1991. godine. Tu su srpske pobunjeničke snage izazvale novi sukob sa hrvatskom policijom baš na dan kad su se u Splitu sastali svi predsjednici Republika Jugoslavije da bi zajedničkim dogovorom postigli mirno rješenje jugoslavenske krize. Kninska policija je blokirala sve glavne ceste prema Plitvicama, na što su reagirale hrvatske jedinice koje su imale odblokirati prometnice. U sukobu, koji se zbio, poginule su dvije žrtve, Josip Jović, hrvatski redarstvenik i Rajko Vukadinović, pripadnik pobunjenih Srba. Njih dvojica označavaju prve žrtve Domovinskog rata. U pomoć srpskim pobunjenicima opet je došla JNA, ali ovaj put malo kasno, jer je pobuna već bila ugušena od strane hrvatske policije. No, JNA je potom zauzela područje Plitvica stvarajući tako „tampon-zonu“, a zapravo je omogućavala pobunjenim Srbima trajniju okupaciju hrvatskih teritorija.⁹¹

Situacija u istočnoj Slavoniji je bila slična onoj u okolini Knina. Incident u Borovom Selu počinje napadom srpskih pobunjenika na pripadnike Specijalne jedinice policije Vinkovci, koji su vršeći svoje zadatke krenuli u to mjesto. Kada je pobuna krenula, u pomoć srpskim pobunjenicima došli su Šešeljevi dragovoljci iz Srbije te su oni tada napali pripadnike iz vinkovačke policije. Zarobljena su dva hrvatska policajca koje je krenula oslobađati vinkovačka policija na koju je otvorena pucnjava na ulazu u selo. Tada je ubijeno 12 policajaca, a 21 je ranjen. Nad tim pripadnicima je počinjen veliki zločin i masakr. Nakon ovog zločina u Borovo Selo je ušla JNA i na ovom području uspostavila „tampon-zonu“ i tako izuzela taj prostor iz hrvatske vlasti. Ovaj događaj je opisan kao najveći masakr koji je do tada izvela srpska pobunjena strana.⁹²

7.1. Referendum o hrvatskoj samostalnosti

Nakon brojnih incidenata i sprječavanja hrvatskog predstavnika Stjepana Mesića da dođe na čelo Predsjedništva SFRJ od strane srpsko-crnogorskog bloka, bilo je jasno da se jugoslavenska kriza neće riješiti. Zato je hrvatska vlast 19. svibnja 1991. godine raspisala referendum na kojem su se građani Hrvatske trebali izjasniti o budućem položaju Hrvatske. Za suverenu i samostalnu Hrvatsku opredijelilo se 93% građana koji su izašli na referendum. Za izlazak Hrvatske iz Jugoslavije glasalo je oko 92% građana. Hrvatska vlast je po tim odlukama

⁹⁰ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 106.-109.

⁹¹ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 116.-117.

⁹² M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 116.

mogla već 25. lipnja 1991. godine proglasiti suverenu i samostalnu Hrvatsku.⁹³

Srbi u Hrvatskoj bojkotirali su referendum i samo četiri dana nakon proglašenja Hrvatske nezavisnom, Skupština SAO Krajine donijela je odluku o proglašenju Statuta Srpske autonomne oblasti Krajine. Kao odgovor na donošenje odluke o hrvatskoj samostalnosti izazvani su novi incidenti, miniranja i deportacije i etničko čišćenje cjelokupnog nesrpskog stanovništva u tim područjima.⁹⁴

Hrvatska je tada počela osnivati svoju vojsku. Uz stalni i pričuvni sastav u MUP-u je osnovano osamnaest posebnih postrojbi policije. Svaka policijska uprava imala je po jednu ovakvu postrojbu. U travnju 1991. godine u sklopu MUP-a osnovan je Zbor narodne garde pod zapovjedništvom Ministarstva obrane. U rujnu iste godine osnovana je Hrvatska vojska u kojoj je kao poseban dio zadržan Zbor narodne garde i osnovano Domobranstvo. U rujnu 1991. godine je osnovano Zapovjedništvo Hrvatske ratne mornarice, a uvjeti za ustoj zračnih snaga su stvoreni 1992. godine. Konačna fizionomija Hrvatske vojske dobivena je početkom 1993. godine, kada prestaje postojati Zbor narodne garde.⁹⁵

8. Početak rata u Hrvatskoj - druga polovina 1991. godine

Proglašavanje samostalnosti Hrvatske bila je prijelomna točka za početak rata u Hrvatskoj. Osam dana nakon proglašenja okupirana je Baranja što se smatra početkom pravog rata u Hrvatskoj. Već u svibnju 1991. godine sigurnosno stanje u Hrvatskoj se pogoršalo. Nakon pobune u Borovom Selu, srpski pobunjenici počeli su djelovati u istočnoj Slavoniji oko Vinkovaca i Osijeka, gdje sela Mirkovci i Tenja kao „tampon-zone“ postaju jaka središta pobune. JNA je već početkom kolovoza 1991. godine otvoreno stala na stranu pobunjenika i nije imala više ulogu „spriječavati međunacionalne sukobe“.⁹⁶ Srpski pobunjenici su uz pomoć JNA zaposjeli Dalj, Erdut i Aljmaš, a krajem kolovoza iste godine i cijelu Baranju. Sve te pobune i djelovanja srpskog stanovništva su rezultirale većim brojem mrtvih i više stotina protjeranih Hrvata iz istočne Slavonije i Baranje. Dolazilo je do razaranja gradova, a prvi veći progon Hrvata zabilježen je 7. srpnja 1991. godine kada su Hrvati morali pred srpskim agresorom pobjeći iz sela Čelija.⁹⁷

U zapadnoj Slavoniji bilo je nešto mirnije nego u istočnoj. Glavni pokretači nemira bile

⁹³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1990.: od zajedništva do razlaza*, str. 595.

⁹⁴ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.1995.*, str. 119.

⁹⁵ Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 98.-100.

⁹⁶ Isto, str. 117.

⁹⁷ O. Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune srba u Hrvatskoj*, svezak I., str. 272.

su pobunjene srpske skupine koje su blokirale prometnice i napadale naselja. Srbi u zapadnoj Slavoniji su po uzoru na SAO Krajinu, 12. kolovoza 1991. godine proglasili Srpsku autonomnu oblast Zapadnu Slavoniju. To je bilo povod izbijanja borbi i na ovom području. Pobunjeni Srbi djelovali su u općinama Orahovica, Podravska Slatina i Grubišno Polje, a 16. kolovoza napali su hrvatske snage na području Okučana i novogradiških sela. Pobuna nije mogla biti ugušena zbog djelovanja JNA i njenog pomaganja pobunjenicima. Okučani su pretvoreni u „tampon-zonu“, a kod Stare Gradiške uspostavljen je mostobran preko kojeg je dostizala nova snaga za ratne operacije na tom području.⁹⁸

Sukobi u Dalmaciji svoj vrhunac doživjeli su krajem kolovoza. U ruke srpskih pobunjenika pala su sela Kijevo, Vrlika, Jasenica i Kruševo. Maslenički most je zauzet u rujnu 1991. godine kako bi se onemogućio promet cestom Zagreb-Split.

Sabor Republike Hrvatske u kolovozu 1991. godine zatražio je da se JNA povuče s hrvatskog teritorija na što se ona oglušila. Zato se hrvatske vlasti odlučuju za blokadu i zauzimanje objekata JNA što je donijelo veliki uspjeh. Na takav razvoj događaja JNA je odgovorila s općim napadom na Hrvatsku tako da ju je trebala ispresijecati na više pravaca i prisiliti na bezuvjetnu predaju. Hrvatski otpor je bio veći od želja i mogućnosti JNA tako da njeni planovi nisu ostvareni.⁹⁹

8.1. Bitka za Vukovar

Bitka za Vukovar je počela u drugoj polovici srpnja 1991. godine. Od samog početka oružanih sukoba Vukovar je pretrpio velika razaranja i ljudske gubitke. Opći vojni napad na Vukovar počeo je 24. kolovoza zrakoplovnim i topničkim udarima.¹⁰⁰ Veliku ulogu u održavanju Vukovara imao je potpukovnik Mile Dedaković i kapetan Branko Borković te Blago Zadro, koji su branili Vukovar svim snagama. U sustavno osvajanje Vukovara krenula je JNA s potporom pobunjenih Srba, četničkih odreda Vojislava Šešelja i brigada Teritorijalne obrane Vojvodine i Srbije. Obrana Vukovara je primala sve obrane sastavljene od „spontano organiziranog naoružanog naroda“ koji je želio braniti svoj grad od velikosrpskog agresora. Uz Hrvate, grad su branili pripadnici ostalih narodnosti koji su u njemu živjeli, pa čak i Srbi koji su bili protiv velikosrpske agresije, a velika pomoć bili su pripadnici Hrvatskih obrambenih snaga (HOS). Srpski agresor je svojim snagama stvorio obruč oko Vukovara. Grad se branio tri mjeseca, a

⁹⁸ Zbornik radova, *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji*; Davor Marijan, *Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji tijekom 1991.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001., str. 101.-103.

⁹⁹ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 121.

¹⁰⁰ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 542.

nakon sve jačeg razaranja grada i neprestanih borbi grad je okupiran 19. studenog 1991. godine.¹⁰¹

Grad je tada potpuno razoren. U Vukovaru je poginulo najmanje 1739 osoba, a prognano 22 000 građana. U Vukovarsko-srijemskoj županiji pronađene su mnoge masovne grobnice, a mnogi ljudi koji su nestali, njihova sudbina se ne zna do danas. Ljudi koji su bili zarobljeni na tom području odvedeni su u srpske logore gdje su mučeni, a mnogi čak i ubijeni. Posljednji su se zarobljenici vratili na slobodu 1992. godine.¹⁰²

Danas se pad grada Vukovara obilježava na 18. studeni jer je tada palo zadnje uporište hrvatske obrane, vukovarska bolnica u kojoj su se dogodili masovni zločini nad ranjenicima, braniteljima i civilima, koji su bili smješteni u toj bolnici, a mnogi su odvedeni na Ovčaru gdje su strjeljani.¹⁰³

8.2. Posljedni mjeseci 1991. godine

U posljednjim mjesecima 1991. godine, Hrvatska je zaustavila daljnje kretanje JNA i spriječila daljnje širenje pobune u zapadnoj Slavoniji te je povratila neka područja. JNA i pobunjenici su na Baniji izbili nadomak Siska, na Kordunu blizu Karlovca, a u studenom je pao Slunj da bi se povezal područje Like sa Banijom i Kordunom. Tada su napadani još Šibenik i Zadar koji nisu bili pokoreni i Drniš koji je pao u ruke pobunjenih Srba, a njegovo stanovništvo bilo je protjerano. Veliki poraz pobunjeni Srbi doživljeli su u napadu na Split i Dubrovnik. Do sredine listopada kopnene snage su više-manje svuda zaustavljene.

Kako JNA i srpski pobunjenici nisu ostvarili svoje ciljeve da zauzmu što veći dio hrvatskog teritorija koji će pripasti Srbiji, odlučili su privesti rat kraju odnosno samo proglasiti primirje. Dogovoreno je povlačenje JNA iz preostalih vojarni u Hrvatskoj, a Hrvatskoj je vraćen dio oružja Teritorijalne obrane. Započeli su pregovori o dolasku Ujedinjenih naroda u Hrvatsku kako bi se osigurao prekid sukoba. Pod hrvatskom protuakcijom došlo do povlačenja srpskih pobunjenika i civila iz općina Daruvar, Orahovica, Podravska Slatina, Požega i iz dijela općine Pakrac. U prosincu iste godine poslan je zahtjev vlastima SAO Krajine i Srpske oblasti Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema za „organizirano iseljavanje civilnog stanovništva“ jer su se Srbi u Hrvatskoj osjećali izdani od strane JNA i svog vodstva i smatrali su da su prepušteni

¹⁰¹ Mile Dedaković, Alenka Mričević-Nadž, Davor Runtić, *Bitka za Vukovar*, Europa M d.o.o., Vinkovci, 1997., str. 137.-142.

¹⁰² O. Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, svezak I., str. 274.

¹⁰³ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 180.

samo neprijateljskoj strani. Krajem 1991. godine iz Slavonije se zbog tog razloga iselilo 50 000 Srba.¹⁰⁴

9. Republika Srpska Krajina

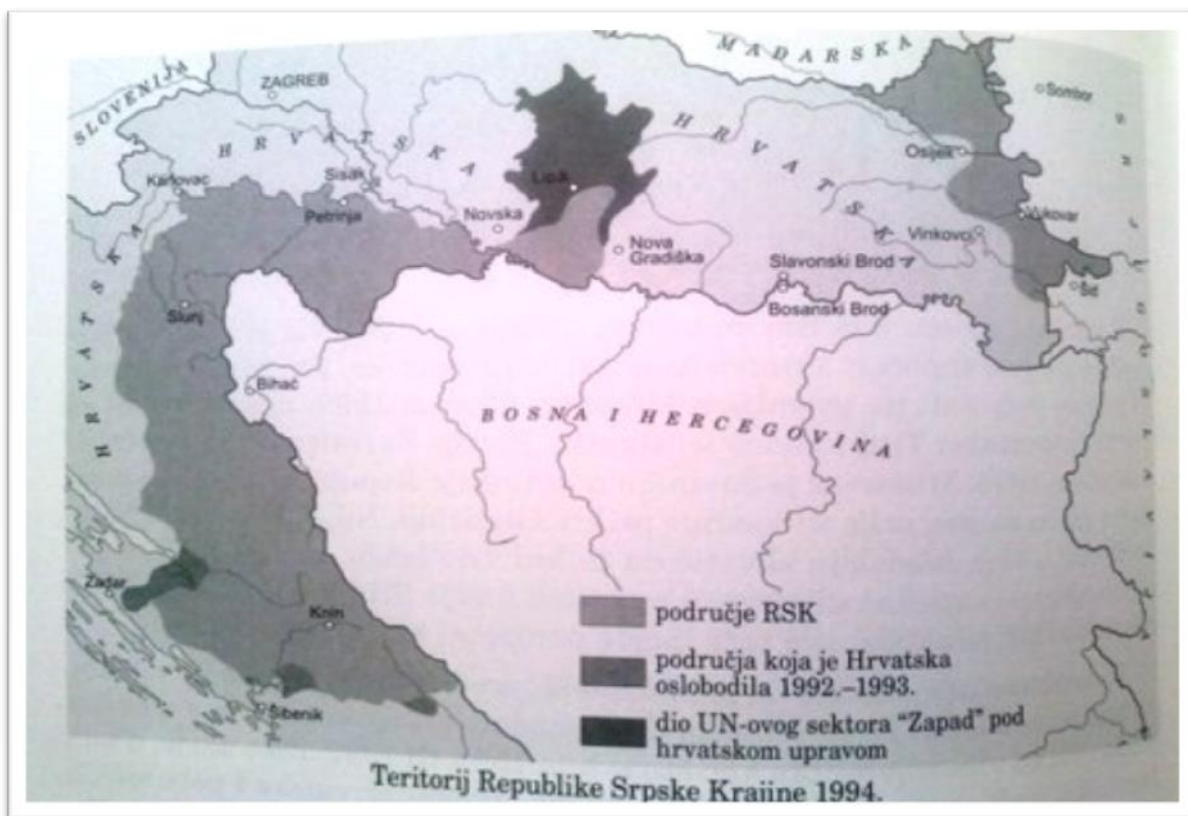
Hrvatskoj i njenoj vojsci odgovaralo je proglašeno primirje jer ni ona nije imala snage krenuti u oslobađanje svih svojih zauzetih područja. Također im je odgovarao i dolazak UN-a jer se smatralo da će tada doći do mirne reintegracije okupiranih područja koja će opet doći pod njenu jurisdikciju. Kako je 8. studenog 1991. godine proglasila nezavisnost, Hrvatska je morala pokazati da je spremna mirnim putem riješiti nastali sukob kako bi je mogle priznati ostale države.

Krajinski Srbi smatrali su da je novonastalo stanje prilika za oblikovanje njihove republike za koju su se nadali da će ostati u jugoslavenskoj državi. Zato su oni tijekom prosinca 1991. godine ubrzano radili na donošenju Ustava kojim bi proglasili Republiku Srpsku Krajinu. Podloga za to bila je sjednica Skupštine u studenom iste godine kada se odlučilo da se SAO Krajina preimenuje u Srpsku Krajinu. Mjesec dana nakon toga Ustavotvorna Skupština SAO Krajine donijela je odluku o proglašenju Republike Srpske Krajine. Tada je usvojen novi Ustav kojim je određeno da je RSK nacionalna država srpskog naroda i država svih građana koji u njoj žive, te da ju čine oblasti: Krajina, Slavonija, Baranja, Zapadni Srijem i Zapadna Slavonija, a glavni grad joj je Knin. Te oblasti će 19. prosinca iste godine donijeti odluku o ulasku u sastav Republike Srpske Krajine.

Republika Srpska Krajina je imala i svoju zastavu koju su činile tri boje: crvena, plava i bijela, te grb s bijelim dvoglavim orlom koji ima štit s križem i ocilima, a ispod orla se nalazio natpis „Krajina“. Takav grb održao se sve do rujna 1992. godine kada je izbačen natpis „Krajina“, a orao je na grbu dobio krunu.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Z. Radelić, D. Marijan, N. Barić, A. Bing, D. Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, str. 140.-150.

¹⁰⁵ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 145.-147.

Slika 4. Teritorij Republike Srpske Krajine 1994. godine¹⁰⁶

Njen teritorij se prostirao na 26.5% područja Republike Hrvatske odnosno na 17.026 kilometara kvadratnih. Bio je podijeljen na zapadni dio koji je obuhvaćao najviše teritorija, a činile su ga sjeverna Dalmacija, Lika, Kordun, Banija i zapadna Slavonija, i istočni dio kojeg su činile istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem. Što se tiče uprave, djelovale su općine kao tijela mjesne vlasti. U općinama su djelovale skupštine općina i izvršni savjeti općina.

U sjevernoj Dalmaciji djelovale su općine Benkovac, Drniš i Knin, Obrovac i Zadar. U Lici su djelovale općine Donji Lapac, Gračac, Korenica i Plaški, a na Kordunu Krnjak, Slunj, Vojnić i Vrginmost. U Zapadnoj Slavoniji su djelovale općine Pakrac i Okučani, a u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu djelovale su općine Mirkovci, Tenja i Dalj, te Beli Manastir i Vukovar. Na skupštinama općina donosile su se sve važne odluke koje su vijeća kasnije provodila u djela. Na čelu države bili su predsjednik i ministri koji su predstavljali RSK kao državu. Krajina je imala i svoju vojsku koja je nastala 1991. godine, a nazvana je Srpska vojska Krajine. Od oružja koje je ostalo od Teritorijalne obrane te oružja koje je ostavila Jugoslavenska narodna armija stvorila se Srpska vojska Krajine koja je bila organizirana u šest

¹⁰⁶ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 260.

korpusa: 21. Kordunski korpus, 39. Banijski korpus, 18. Zapadno-slavonski korpus, 11. Istočno-slavonski korpus, 15. Lički korpus i 7. Dalmatinski korpus.

Život u Krajini je za njene građane bio jako težak. Krajina se od početka pobune našla u gospodarskoj krizi. Nije bilo investicija, osim eksploatacije navedenih područja, u postojećim zauzetim proizvodnim pogonima (Gavrilović u Petrinji, Tvornica vijaka u Kninu, Pamučna radionica u Glini,...) nije bilo značajnije gospodarske aktivnosti, dok se o pokretanju novih pogona nije ni mislilo. Poljodjelstvo je bilo na niskoj razini, prometna infrastruktura je propadala, građevinska je djelatnost bila skoro nepostojeća, a stopa nezaposlenosti bila je jako velika. To je bio jedan od većih razloga zbog kojeg Krajina neće moći opstati. Srbijanska vlast u Jugoslaviji pomagala ju je na sve načine, a onda kad su joj najviše trebale pomoći one su ju pustile neka se sama bori.

Iako su pobunjeni Srbi pokušali uspostaviti svoju državu, ona ne bi mogla opstati i biti međunarodno priznata jer je trebala nastati na tuđem teritoriju.¹⁰⁷

10. Međunarodni pregovori o prekidu rata u Hrvatskoj

Kako bi započela Mirovna konferencija u Ženevi o Jugoslaviji, u rujnu 1991. godine, morala je biti potpisana deklaracija o prestanku rata. Potpisali su je predsjednik Predsjedništva Stjepan Mesić, predsjednik savezne Vlade Ante Marković, ministar vanjskih poslova Budimir Lončar, predstavnici svih šest jugoslavenskih republika i Hans den Broek, ministar vanjskih poslova Nizozemske i član Europske komisije vanjskih poslova. Mirovnu konferenciju vodila je Europska zajednica i njen predsjednik lord Peter Carrington. U konferenciju su se uključile i SAD, koje su zajedno sa Europskom zajednicom osudile Srbiju, Crnu Goru i JNA za agresiju nad Hrvatskom. Vijeće sigurnosti UN-a prihvatilo je prvu rezoluciju „Rezoluciju 713“ koja govori o prilikama u SFRJ u kojoj se traži prekid sukoba i nastavak pregovora pod vodstvom Europske zajednice. Također je tom rezolucijom zabranjen uvoz oružja i vojne opreme.

Prekid rata omogućio je Hrvatskoj da donese Ustavnu odluku o nezavisnosti i prekidu svih veza sa SFRJ. Jedina nada za potpuni prestanak rata bilo je priznanje Hrvatske od međunarodne zajednice. Tim činom bi se dalo do znanja cijelom svijetu tko ratuje protiv Hrvatske i kome pripada agresorska vojska.¹⁰⁸

Već početkom studenog na međunarodnoj konferenciji u Ženevi podastrta je još jedna verzija rješavanja krize u Jugoslaviji i Hrvatskoj na način da se priznaju državne granice te da se

¹⁰⁷ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 171.-175., 402.-405.

¹⁰⁸ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 212.-214.

priznaju prava manjina. Srbija i Crna Gora odbile su prijedlog pa je morala biti osnovana arbitražna komisija pod vodstvom Francuza Roberta Badintera koja je početkom prosinca ustanovila da se Jugoslavija raspala, te je najavila Hrvatskoj međunarodno priznanje ako se ispune određeni uvjeti. Jedan od tih uvjeta bio je da Hrvatska donese zakon o zaštiti ljudskih prava i slobodi nacionalnih zajednica ili manjina u Hrvatskoj, koji je, nakon što je donesen, ocijenjen pozitivno. Prve zemlje koje su Hrvatsku priznale kao državu bile su Island i Vatikan, a zatim i Njemačka, SAD, Rusija i Kina.¹⁰⁹

Vijeće sigurnost UN-a je 27. studenog 1991. godine donijelo „Rezoluciju 721“, u kojoj se traži da UN preuzme mirovnu operaciju u Jugoslaviji, pod uvjetom da se sukobljene strane pridržavaju Ženevskog dogovora o prekidu vatre. Mirovni plan operacije UN-a sastavio je Cyrus Vance, osobni predstavnik glavnog tajnika UN-a i Marrack Goulding, pomoćnik glavnog tajnika za posebna politička pitanja. Sukobljene strane podržale su taj plan, iako je on rađen za vrijeme dok Hrvatska još nije bila priznata, ali i kad je međunarodno priznata novi plan nije rađen.

Prema planu trebalo se u zaraćenim područjima uspostaviti mir i sigurnost, kako bi se rješenje rata donijelo putem pregovora. Vojne snage i civilna policija UN-a trebali su biti raspoređeni na raznim područjima Hrvatske koja su označena kao „područja pod zaštitom Ujedinjenih naroda“ ili kraće UNPA. To su bila područja u kojima su Srbi činili znatan dio stanovništva. Navedena područja su trebala biti demilitarizirana, a UN se trebao pobrinuti da to tako i ostane. Područja pod zaštitom UN-a bila su: Istočna Slavonija i Baranja, Zapadna Slavonija i Krajina. S tog područja su se povukle sve jedinice JNA, TO kao i jedinice Zbora narodne garde, a ostale su samo mjesne policijske snage koje su trebale uvoditi red i osigurati mir i sigurnost. Nacionalni sastav mjesne policije je trebao odgovarati nacionalnom sastavu zaštićenih područja prije početka rata.

Ovaj plan prihvatile su obje zaraćene strane te krnje Predsjedništvo Jugoslavije. Preduvjet za ostvarivanje ovog plana bilo je potpisivanje primirja u Sarajevu u siječnju 1992. godine, a vojna misija UN-a je na krizna područja trebala doći 14. siječnja 1992. godine.¹¹⁰

Prihvaćanjem Vanceovog plana uvažila se činjenica da Srbi kontroliraju trećinu teritorija Hrvatske, no taj plan je donio i međunarodno priznanje Hrvatske te i često prekidanu obustavu rata. Srbi i njihovo vodstvo nisu bili zadovoljni dolaskom mirovnih snaga UN-a na njihovo područje u Hrvatskoj te su smatrali da ih je Beograd izdao.¹¹¹

¹⁰⁹ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 549.-551.

¹¹⁰ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 147.-150.

¹¹¹ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 205.-206.

Iako su politička vodstva pobunjenih Srba pristala na provedbu plana, JNA provela akciju kojom je htjela zaštititi postojanje RSK iznutra. Oficiri i vojnici JNA su se „preobukli“ u civile koji su došli živjeti na područje RSK kao obični građani. Veliki adut im je bila i lokalna policija, koju je po planu dopušteno imati, pa je veliki prelijev vojne snage otišao u snage lokalne policije.¹¹²

11. Događaji koji su obilježili 1992. i 1993. godinu

Nakon prihvaćanja Vanceovog plana dovršeno je konstituiranje temeljnih tijela vlasti Republike Srpske Krajine. U Borovu Selu, u veljači 1992. godine održano je zasjedanje Skupštine RSK. Na zasjedanju je definiran teritorij Republike Srpske krajine kojeg su činile tri oblasti: Krajina, Zapadna Slavonija i Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem. Predsjednikom Skupštine RSK je proglašen Mile Paspalj, a predsjednikom RSK je imenovan Goran Hadžić koji je do tada bio predsjednik vlade SAO istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Izabrana je i nova vlada na čelu sa Zdravkom Zečevićem. Krajem ožujka iste godine su proglašeni zakoni prema kojima je djelovala Vlada RSK, i izabrani su ministri koji su zakone provodili u djelo.¹¹³

U narednim mjesecima su narodne skupštine Srpskih oblasti donosile odluke o provođenju Statuta u Zapadnoj Slavoniji, Zapadnom Srijemu i Baranji. Određena su tijela oblasnih uprava kao i njihova sjedišta iz kojih će se donositi odluke. Rad Vlade na zakonima i upravno-teritorijalnoj podijeli trebao je uvesti red u sustav vlasti u RSK sve do dolaska mirovnih snaga da bi srpska strana bila u što povoljnijem položaju.¹¹⁴

Snage UN-a su se počele raspoređivati na crtama bojišnice u Baranji, istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu početkom lipnja 1992. godine, dok su na ostala zaštićena područja trebali stići pred kraj lipnja. Do njihovog dolaska bilo je napada i sa srpske i s hrvatske strane.

Početkom 1992. godine, javio se i problem sa „ružičastim zonama“ koje su označavale dijelove koje je srpska strana zauzela tijekom 1991. godine, a koji nisu bili navedeni u Vanceovom planu. Hrvatska strana je htjela da se pod njenu jurisdikciju vrate te zone za koje nije naglašeno da se stave pod zaštitu UN-a. Jugoslavenska strana tvrdila je da i u tim zonama živi većinsko srpsko stanovništvo, koje treba doći pod nadležnost UN-a, te da su se te općine referendumom odlučile za život u RSK. Hrvatska je krajem lipnja 1992. godine napala dio „ružičaste zone“ na širem području sela Širitovci, Ključ i Drinovci te je povratila ta područja pod

¹¹² N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 158.-162.

¹¹³ Isto, 169.-170.

¹¹⁴ O. Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, svezak I., str. 274.

svoju nadležnost. Tih dana je i potisnula Srbe iz Miljevačkog platoa između rijeke Čikole i rijeke Krke. Srbi su se nakon toga pripremali za obranu svih „ružičastih zona“, ali do tih napada nije došlo jer su snage UN-a preuzele odgovornost nad tim područjima. Nakon tih akcija od Vijeća sigurnost UN-a „Rezolucijom 762“ zatraženo je da se hrvatske snage povuku s tog područja i da se te zone dogovorno vrate Hrvatima i da ne budu više dio zaštićenih područja. Na to se srpska strana pobunila i odbijala bilo kakve dogovore s hrvatskom stranom te je počela s djelomičnom mobilizacijom stanovništva na crtama bojišta.¹¹⁵

Vijeće sigurnosti pokušalo je utjecati na dogovor između Krajine i Hrvatske kako bi se uspostavile gospodarske i infrastrukturne veze. Rušenjem Masleničkog mosta Hrvatska je izgubila prometnu vezu s Dalmacijom. Kako Krajina nikako nije pristajala na dogovor sa Hrvatskom da se uspostavi promet preko Masleničkog ždrila koji bi povezao Hrvatsku s Dalmacijom, Hrvatska se počela pripremati za izvođenje vojne akcije na području prometnice Maslenica-Zadar, koja je bila dio „ružičaste zone“. Cilj akcije je bio osloboditi dio oko zadarskog zaleđa, potom i zadarski aerodrom „Zemunik“, te izbaciti srpske pobunjenike iz uporišta kod samog Zadra. U planu je bilo i zauzeti hidroelektranu „Peruća“. Srpski pobunjenici bili su pripremljeni za ovu akciju Hrvatske te su znali koja će područja napasti. Akcija „Maslenica“ započela je 22. siječnja 1993. godine. Sve što je planirano akcijom je oslobođeno nakon pet dana. Područje hidroelektrane je pred zauzimanje minirano pa je dio Dalmacije ostao bez struje sljedećih nekoliko mjeseci. Nakon ove vojne akcije, srpski pobunjenici su izveli protunapade na sela gdje su Srbi imali određene taktičke uspjehe, a veliki masakr zbio se u selu Škabrnji.¹¹⁶

Tijekom cijele 1993. godine vodile su se borbe na području sjeverne Dalmacije, a gubitci su bili veliki na obje strane. Mnogo stanovništa srpske nacionalnosti napustilo je svoje domove na području sjeverne Dalmacije zbog rata, ali i gospodarske krize koja je to područje zahvatila. Sukob koji se neprestano vodio pokušao se riješiti pregovorima, koji su vodili krajinski predstavnici sa supredsjedateljima Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, Owenom i Cyrusom Vanceom u ožujku 1993.¹¹⁷

Tada se 1993. godine dogodila još jedna vojna akcija nazvana „Medački džep“. Akcija se vodila na području Like, kod sela Divosela kod Gospića. Akcija je počela 9. rujna, a s njom su oslobođena područja Čitluka, Divosela, Medaka, a Srbi su odbačeni od Gospića. Nakon te akcije počinje se s bombardiranjem hrvatskih gradova od srpske strane, dok je hrvatska strana gađala

¹¹⁵ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 178.-180.

¹¹⁶ Z. Radelić, D. Marijan, N. Barić, A. Bing, D. Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, str. 159.-162.

¹¹⁷ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 220.

Knin i druge gradove u Krajini. Ovom akcijom Hrvatska je na sebe navukla bijes međunarodne diplomacije jer sukob nije riješen mirnim putem, a tijekom akcije bilo je pljačkanja i paleža srpskih sela od kojih su neka totalno uništena.

Svim vojnim akcijama srpska i hrvatska strana bile su oslabljene. Na inicijativu Hrvatske, koja je zbog hrvatsko-muslimanskih sukoba kao i zbog vojnih akcija mogla biti kažnjena od strane međunarodne zajednice, ponovno se pristupilo pregovorima. Početkom studenog 1993. godine Tuđman obznanjuje da prihvaća „Rezoluciju 871“ kojom se Hrvatska pozvala na sklapanje primirja s pobunjenim Srbima. Srbima je ponudio razne oblike pomoći, kao i punu lokalnu autonomiju u kotarevima Knin i Glina te kulturnu autonomiju na cijelom teritoriju Hrvatske. Tijekom studenog održavani su pregovori koji su započeti u Norveškoj, a nastavljeni u Dobanovcima kod Beograda, no oni nisu urodili plodom jer pobunjeni Srbi nisu bili za mirnu reintegraciju u sastav Hrvatske.¹¹⁸

12. Republika Srpska Krajina i Republika Srpska

U Bosni i Hercegovini su na početku devedesetih kao i u ostalim zemljama održani višestranački izbori. U tim izborima vlast su obnašale tri stranke: muslimanska Stranka demokratske akcije, Hrvatska demokratska stranka Bosne i Hercegovine te Srpska demokratska stranaka koju je vodio Radovan Karadžić. Stranke u vladi se nikako nisu mogle složiti oko koncepta uređenja države. Bosanskohercegovački Srbi proveli su referendum na kojem se odlučilo da srpski narod u Bosni i Hercegovini želi ostati u Jugoslaviji stoga je 9. siječnja 1992. godine proglašena Srpska Republika Bosna i Hercegovina, koja će kasnije biti preimenovana u Republiku Srpsku. Imala je iste ciljeve kao i Republika Srpska Krajina u Hrvatskoj te je išla za idejom stvaranja Velike Srbije. Kako su imale iste ciljeve, dvije republike su se odlučile ujediniti u „Ujedinjene Republike Srpske“. U travnju 1993. godine dogovoreno je da se konstituiraju zajednička Narodna skupština RSK i RS, koja bi bila zakonodavno tijelo dviju republika s mjestom zasjedanja Banja Lukom. Nakon što su se bosanskohercegovački Srbi odlučili da žele ujedinjenje sa RSK i Krajina je 5. lipnja 1993. godine provela referendum na kojem je odlučeno da se pristupi ujedinjenju sa Republikom Srpskom. Ujedinjenje je trebalo biti provedeno na Vidovdan 1993. godine, no nije provedeno jer nije donesen nacrt novog zajedničkog ustava pa bi čin ujedinjenja bio samo formalan. Radovan Karadžić posjetio je Republiku Srpsku Krajinu u

¹¹⁸ Z. Radelić, D. Marijan, N. Barić, A. Bing, D. Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, str. 162.-163.

srpnju 1993. godine i ustvrdio je da se ujedinjenje neće provesti odmah, ali ako dođe do napada na obje republike od strane hrvatsko-muslimanskog bloka, da se ujedinjenje provede odmah.¹¹⁹

U to vrijeme Savezna Republika Jugoslavija bila je u jako teškoj situaciji. Međunarodna zajednica joj je uvela gospodarske sankcije zbog umiješanosti u rat u Bosni i Hercegovini. Od tada Milošević mijenja svoju politiku te nastoji mirnim putem okončati sukob u BiH, te se počeo distancirati od cilja, koje su imale zapadne srpske republike, ujedinjavanje sa Srbijom. Kako ne bi još više navukao na sebe bijes međunarodne zajednice on se zalagao za mirno rješavanje krize, a dvjema republikama je savjetovao da ne bi bilo dobro da se proglaš formalno ujedinjenje jer prethodno nisu izvršene sve pripreme i zato što međunarodna zajednica na to neće mirno gledati.¹²⁰

13. Pad Republike Srpske Krajine

Ono što je nagovijestilo skori pad Republike Srpske Krajine bili su sukobi u samom njenom političkom vodstvu. Planovi koji su bili vezani uz ujedinjenje sa Srbijom i njenim zapadnim oblastima su bili izigrani od strane Slobodana Miloševića, koji je nakon gospodarske blokade, koju je nametnula međunarodna zajednica, promijenio svoju agresivnu politiku u politiku mirnog rješavanja krize. U sukob s bosanskohercegovačkim Srbima došao je nakon što je tražio da prihvate Vance-Owenov plan koji je predlagao kraj rata u Bosni i Hercegovini.¹²¹

Tijekom 1994. godine međunarodna zajednica pripremila je novi prijedlog za kraj rata u Bosni i Hercegovini koji je nazvala plan „Kontaktne skupine“ po kojem bi Srbima pripalo 49% bosansko-hercegovačkog teritorija, a Bosna i Hercegovina bile bi organizirane kao zajednica Republike Srpske i bošnjačko-hrvatske Federacije. Bosanski Srbi odbili su i taj plan zbog čega su se sukobili s Miloševićem. Karadžić nije htio izgubiti područja koja je osvojio, a Miloševiću je bilo stalo da se Republika Srpska međunarodno prizna kao entitet Bosne i Hercegovine bez obzira na opseg teritorija. Zbog odbijanja ovog plana, Vlada SR Jugoslavije odlučila je, u kolovozu 1994. godine, prekinuti sve veze sa Republikom Srpskom. Ovakav razvoj događaja utjecao je i na Republiku Srpsku Krajinu. Nakon prekida odnosa Beograda s Republikom Srpskom, krajinski je premijer Borislav Mikelić izdao posebne upute o poslovanju s Republikom Srpskom čime je podržao sankcije Beograda nametnute bosanskim Srbima.¹²²

¹¹⁹ M. Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, str. 223.-230.

¹²⁰ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 200.-202.

¹²¹ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 565.

¹²² N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 463.-465.

U jesen 1994. godine pojavio se još jedan plan o mirnom razrješenju rata u Hrvatskoj, „Plan Z-4“. Stvaranje tog plana je potaknuo američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith, a načelo su ga izradili francuski veleposlanik u Hrvatskoj Gaillarde i predstavnici Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Po tom planu hrvatski Srbi bi dobili široku autonomiju u područjima u kojima su prije rata imala većinsko stanovništvo. Oni bi imali svoje nacionalne simbole, zakonodavno tijelo, predsjednika i vladu, posebnu valutu i policijske snage. To teritorijalno područje zvalo bi se Krajina, a ne bi uključivalo područja zapadne i istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema jer bi se ta područja mirnom reintegracijom vratila pod hrvatsku vlast. Tuđman je ovaj plan prvo odbio, ali ga je nakon proučavanja načelno prihvatio jer bi Hrvatska imala suverenitet na cijelom području, a plan uključuje i povratak prognanih i postojanje samouprave za srpsku etničku zajednicu. Plan na kraju nije proveden jer se Vlada RSK oštro suprostavila jer njime nije omogućeno da svi Srbi žive u jednoj državi.¹²³

13.1. Operacija „Bljesak“

Mjeseci prije same operacije „Bljesak“ su protekli u dogovorenom primirju između RSK i Hrvatske. Kako bi život u RSK bio olakšan, obje strane su potpisale Gospodarski sporazum kojim je otvorena autocesta Zagreb-Beograd kroz zapadnu Slavoniju, otvoren je Jadranski naftovod do Siska i dogovorena obnova infrastrukturnih veza. Iako je taj dogovor omogućavao bolju povezanost Srbije i RSK u svakom smislu, dogovor je prekinut od strane pobunjenih Srba jer je hrvatsko vodstvo odlučilo da neće produžiti mandat mirovnih snaga na njihovom području jer do sada nisu uspjeli napraviti ništa što je obećano, a pogotovo mirnu reintegraciju okupiranih područja u sastav Hrvatske. Tuđman je znao da se pobunjeni Srbi nikad neće vratiti pod upravu Hrvatske stoga je trebao povod za vojnu akciju kojom bi završio ovaj sukob. Hrvatska je svoje vojnike vratila na područja koja su prijašnjim vojnim akcijama bila vraćena i pokušavala je Knin opkoliti sa svih strana. Najvažnija strateška točka postala je Dinara preko koje bi hrvatska vojska mogla izbiti u neposredno zaleđe Knina.¹²⁴

Nakon prijetnje da će otkazati mandat mirovnim snagama, Hrvatska to ipak nije učinila jer je Vijeće sigurnosti ispunilo molbu Hrvatske da se sastavi nova rezolucija u kojoj je naglašen teritorijalni integritet Republike Hrvatske te je posebno naglašena potreba mirnog razrješenja sukoba između hrvatskih vlasti i pobunjenih Srba. Odlučeno je da mirovne snage dobiju novu zadaću, a u skladu s time su naziv UNPROFOR zamijenili sa nazivom UNCRO (Operacija UN-a za povratak povjerenja u Hrvatskoj). Njihova zadaća je bila uspostavljanje djelotvornog nadzora

¹²³ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 474.-480.

¹²⁴ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 567.

nad međunarodno priznatim granicama Hrvatske. Pobunjeni Srbi bili su jako nezadovoljni donesenom rezolucijom jer su smatrali da se naglašava njihov poraz koji će se dogoditi u budućnosti. Nije im se svidio ni novi naziv mirovnih snaga koji je također na istu stvar upućivao. Vodstvo pobunjenih Srba je odbacilo rezoluciju, a mirovne snage su raspoređene na njihovom području samo zato što su prihvatili Vanceov plan. Po rezoluciji, zadaća mirovnih snaga je da provjeravaju dolazi li u područja pobunjenih Srba vojna oprema i ljudstvo s područja RS i Srbije. To je vodstvu Krajine bilo neprihvatljivo te su odlučili prekinuti Gospodarski sporazum, koji je sklopljen sa Hrvatskom i zatvoriti autocestu 24. travnja 1995. godine. Iako je promet idući dan tekao normalno, cjelokupna situacija oko autoceste Hrvatskoj je mogla dati povod za oslobađanje zapadne Slavonije.¹²⁵ Incident koji se smatra povodom vojne operacije „Bljesak“ dogodio se 28. travnja na benzinskoj crpki pokraj Nove Gradiške. Tu je jedan Hrvat ubio Srbina koji je došao po gorivo na crpku. Brat ubijenog je s grupom ljudi došao do autoceste pod srpskim nadzorom gdje su napadali vozila koja su prolazila. Bilo je i poginulih i ranjenih, a autocesta je tada zatvorena za promet.

Prvog svibnja krenula je akcija „Bljesak“. Akcija je provedena brzim i energičnim prodorom oklopno-mehaniziranih i pješačkih snaga duž autoceste iz smjera Nove Gradiške i Novske, rasijecanjem okupiranog područja i oslobađanjem Jasenovca i Okučana. Nakon toga slijedilo je izbijanje na rijeku Savu i sprječavanje intervencije bosanskih Srba. Mnogi srpski vojnici su pobjegli u Bosnu probijajući se kroz šume sve do Stare Gradiške gdje su prelazili. Iako je bilo zabranjeno neprimjereno se ponašati prema srpskim civilima izgreda je bilo, a kako su civili odlazili istim putem u BiH kao i vojnici bilo je i mnogo poginulih. Srpski dio zapadne Slavonije napustilo je mnogo Srba, a na području srpskog dijela Pakraca srpski civili su se predali u ruke Hrvatske vojske, ali nedugo zatim su pušteni. Hrvatska vlada je pozvala srpske civile da ostanu u Hrvatskoj, odbace oružje i zagarantirala im je sigurnost i mir. Onima koji su poželjeli otići dopustila je miran odlazak.¹²⁶

U danima koji su slijedili srpsko stanovništvo se masovno iseljavalo, a postoji podatak da je oslobođeni dio napustilo 13 000 Srba. Dobar dio Srba uputio se u dijelove istočne Slavonije koja je još bila pod srpskim nadzorom te se tamo smjestio u kuće Hrvata koji su prognani.¹²⁷

Srpsko vodstvo je znalo da nakon oslobađanja zapadne Slavonije na red dolaze ostala okupirana područja Hrvatske. Zato se krenulo s mobilizacijom vojnika i s dovođenjem novih generala i zapovjednika koji su donijeli velike uspjehe Krajini. Veliko nezadovoljstvo i strah

¹²⁵ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 488.-491.

¹²⁶ Ozren Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune srba u Hrvatskoj*, svezak II., Demetra, Zagreb, 2007., str. 702.-703.

¹²⁷ I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 570.

vladali su među vojnicima i civilima, a vlast u Krajini ih je uvjeravala da se poduzimaju sve mjere kako bi se RSK obranila. Početkom srpnja u RSK došli su jugoslavenski oficiri koji su pokušali osigurati jedinstveno djelovanje države i njene vojske. Novoizabrani glavni komandant glavnog štaba Srpske Vojske Krajine postao je Mile Mrškić. On je na sve načine pokušao spriječiti dezertiranje vojnika iz RSK te podići njihov moral kako bi se Krajina na kraju ipak obranila.¹²⁸

13.2. Operacija „Oluja“

Rat u Bosni i Hercegovini je nakon operacije „Bljesak“ bio jedna od etapa koju je Hrvatska morala zatvoriti kako bi povratila svoja okupirana područja. Nakon što je u srpnju 1995. godine došlo do zauzimanja Srebrenice i Žepe u istočnoj Bosni u kojoj je počinjen genocid nad muslimanskim stanovništvom, Amerikanci su odlučili povezati Muslimane i Hrvate u njihovom zajedničkom djelovanju protiv bosanskih Srba.

Hrvatska vojska počela je na području Dinare i Livanjskog polja legitimno djelovati. Istodobno su srpski odredi počeli s napadima na Bihać, a Hrvatska vojska i njeni odredi su uporno osvajali glavne strategijske točke u planinama iznad Knina, čime je obrana grada bila otežana. Snage Vojske Republike Srpske su poražene na istočnom i sjeveroistočnom dijelu Livanjskog Polja, osvojeni su Glamoč i Bosansko Grahovo, a srpski napadi na Bihać su zaustavljeni. Presječena je i važna prometnica Knin-Drvar koja je povezivala RS i RSK. Time su stvoreni uvjeti za oslobađanje Knina i sjeverne Dalmacije.¹²⁹

Hrvatska vojska je zatim 4. kolovoza 1995. godine pokrenula operaciju „Oluja“, pucajući topovima na Knin, Drniš, Benkovac, Obrovac, Korenicu, Vojnić, Vrginmost i Petrinju. Izvršen je prodor prema Gračacu i Kninu. Sljedeći dan Knin su napustili Milan Martić i general Mrškić s Glavnim štabom Srpske Vojske Krajine i otišli na područje Republike Srpske. Nakon toga su hrvatske postrojbe ušle u opustošeni i napušteni Knin i na kninskoj tvrđavi istaknuli hrvatsku zastavu. Svaki srpski otpor prestao je dva dana kasnije. Nakon nekog vremena deblokiran je Bihać nakon što su se spojile Armija BiH, koja je napredovala u smjeru Plitvica, i Hrvatska vojska, koja je izvršila prodor prema Slunju. U tim djelovanjima Kordun i Banija odsječeni su od Like. Na Kordunu je ostalo zarobljeno 25 000 srpskih civila i pripadnika vojske, ali u pregovorima s pobunjeničkom stranom dogovoreno je da zarobljenici napuste Hrvatsku smjerom Glina-Dvor na Uni.¹³⁰ Smatra se da je pobunjena područja napustilo oko 100 000 Srba koji su

¹²⁸ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 483.-486.

¹²⁹ R. Rakić, *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, str. 259.

¹³⁰ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, str. 512.-514.

krenuli u Republiku Srpsku i SR Jugoslaviju. Pojedini hrvatski vojnici su uništavali i pljačkali napuštene imovine Srba nakon „Oluje“, a tijekom te oslobodilačke akcije, Srbe, koji su se našli na tim područjima su čak i ubijali zbog netrepeljivosti. Zbog takvih zločina Hrvatska će biti optužena, iako je hrvatsko vodstvo od početka same operacije pozivalo pobunjene Srbe da ostanu u svojim domovima, oni su se zbog straha za svoje živote i imovinu radije iselili.¹³¹

Hrvatske snage su nakon završenog rata nastavile napredovati u zapadnoj Bosni kako bi zajedno sa Armijom BiH oslobodile okupirani sjeverni i zapadni teritorij Bosne. Potpisivanjem mirovnog sporazuma u Daytonu okončan je rat u BiH, a određeno je da Bosna i Hercegovina bude Federacija koju će činiti 51% teritorija BiH, a 49% teritorija čine bosanski Srbi.

Nakon završetka rata u BiH, došli su na red i pregovori o budućnosti istočne Slavonije i Baranje, dijelovima koji su još uvijek bili pod srpskim nadzorom. Erdutskim sporazumom, od 12. studenog 1995. godine, dogovoreno je prijelazno razdoblje u kojem će Hrvatska mirnom reintegracijom ovo područje vratiti u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Sva vojna oprema i vojnici iz toga područja su povučeni, a na tom dijelu uvedena je Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda u Istočnoj Slavoniji. UNTAES je na tom području djelovao do 1998. godine kada je upravu preuzela Hrvatska Republika.¹³²

13.3. Srbi u Hrvatskoj danas

Bljesak i Oluja su pokrenuli iseljavanje krajiških Srba. Točan broj iseljenih Srba se ne zna, no smatra se da je tada približno 100-150 000 Srba napustilo Hrvatsku. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine Srbi su činili 4,4 posto stanovništva Hrvatske i ostali su najveća nacionalna manjina. Samo u pet županija ih je više od 10% u Vukovarsko-srijemskoj, Ličko-senjskoj, Sisačko-moslavačkoj, Šibensko-kninskoj i Karlovačkoj županiji. U još pet županija više ih je od 5%: u Bjelovarskoj, Požeškoj, Virovitičkoj, Osječkoj i Primorsko-goranskoj županiji, dok su u Zadarskoj na 4,81 %.

Kako bi zaštitili svoj kulturni i nacionalni identitet te se uključili u politički život Hrvatske, Srbi koji su se vratili, osnovali su svoja udruženja i političke stranke. Centralna organizacija Srba u Hrvatskoj je Srpsko narodno vijeće i ono predstavlja nacionalnu koordinaciju vijeća srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj. U Hrvatskoj djeluju sljedeće političke stranke Srba: Samostalna demokratska srpska stranka koja je parlamentarna i Srpska narodna stranka, Partija podunavskih Srba, Nova srpska stranka, Demokratska partija Srba i Naša stranka

¹³¹ O. Žunec, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune srba u Hrvatskoj*, svezak II., str. 795.-798.

¹³² I. Goldstein, *Hrvatska povijest*, str. 573.

koje su vanparlamentarne. Značajnija udruženja su: Srpsko privredno društvo „Privrednik“, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“ i Srpski demokratski forum iz Zagreba. Na područjima gdje su Srbi većinsko stanovništvo nalaze se eparhije Srpske pravoslavne crkve. Kao što se iz navedenog vidi Srbima u Hrvatskoj je omogućena kulturna autonomija kroz razna društva, školstvo, medijske i kulturne institucije kroz koje će razvijati identitet svog naroda u hrvatskoj državi.¹³³

Broj Srba u Hrvatskoj sveden na trećinu predratnog broja. Povratnici se prvenstveno vraćaju u manja mjesta, dok je broj povratnika u veće gradove izrazito malen. Povratak teče sporo zbog diskriminacije s kojom se povratnici suočavaju, kao i zbog njihovog neriješenog imovinskog stanja u Hrvatskoj.¹³⁴ Milorad Pupovac navodi da su se oni koji su se i vratili u Hrvatsku, potpuno asimilirali, ali ne svojom voljom već im je to nametnuto. Smatra da svi Srbi u Hrvatskoj trebaju biti ravnopravni i da im se kao svakom građaninu treba osigurati siguran život. Zato se Srbi u Hrvatskoj trebaju boriti za svoja prava, iako još postoji jako negativan stav prema Srbima od strane hrvatskog stanovništva. Jedini put za borbu je integracija s identitetom koja će omogućiti svima bolji život.¹³⁵

¹³³ http://hr.wikipedia.org/wiki/Srbi_u_Hrvatskoj, (13.06.2013.)

¹³⁴ <http://www.novosti.com/2012/12/kraj-sna-o-povratku/>, (20.07.2013.)

¹³⁵ Milorad Pupovac, *Čuvari imena: Srbi u Hrvatskoj i raspad Jugoslavije*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, 1999., str. 137.-140.

14. Zaključak

Pobuna Srba u Hrvatskoj krenula je nakon što je bilo očito da će se Hrvatska izdvojiti iz Jugoslavije. Većina pobunjenika stala je uz Slobodana Miloševića i projekt „Velike Srbije“, koji bi ujedinio sve Srbe u jednu državu. Time su se vodili i srpski pobunjenici kada su pokrenuli pobunu. Još u pripremnoj fazi pobune vidjelo se da će ona biti ugušena, no ipak se na sve strane tražio razlog koji bi pokrenuo pobunu protiv Hrvatske kako bi srpski pobunjenici organizirali naselja u kojima su većinsko stanovništvo, u zasebne autonomne oblasti, koje bi se kasnije izdvojile iz hrvatskog teritorija i priključile velikoj srpskog državi, koja bi se i dalje zvala Jugoslavija.

Postoje tri osnovna razloga zbog kojih su Srbi krenuli u pobunu. S dolaskom Miloševića na vlast počela se širiti medijska propaganda kod srpskog stanovništva o Hrvatima ustašama koji opet žele svoju neovisnu državu u kojoj će ponovno progoniti Srbe. To je izazvalo veliki strah kod srpskog stanovništva, koji su se zatim htjeli izdvojiti iz hrvatske države.

Pobunu je također potaknula nova vlast u Hrvatskoj, a ona nije bila komunistička. Hrvatska demokratska zajednica je imala demokratski program kojim je Hrvatsku htjela izdvojiti iz Jugoslavije. Odbacivala je svaku socijalističku simboliku, te je u Hrvatsku uvela nova obilježja: povijesni grb Hrvatske koji je sadržavao šahovnicu i zastavu bez crvene zvijezde. Grb je proglašen simbolom ustaštva, a uklanjanje crvene zvijezde je bio znak odbijanja komunizma.

Posljednji razlog za izbijanje pobune bilo je donošenje novog Ustava Republike Hrvatske. Srbima u Hrvatskoj to je donijelo novo nezadovoljstvo jer su u njemu definirani kao manjina, a ne kao konstitutivan narod. Smatrali su da su im Ustavom iz 1974. godine osigurana veća prava i da su bili ravnopravni sa Hrvatima, dok su sada izjednačeni sa ostalim manjinama.

Nakon što su pobunjeni Srbi osnovali svoju državu i krenuli s izdvajanjem iz Hrvatske, hrvatska javnost i vlast su reagirali jače nego inače jer su htjeli imati svoju državu i svoj teritorij koji nisu htjeli dijeliti. Pobuna je izazvala rat u kojem su stradali nevini ljudi, a oni ljudi koji su sve pokrenuli, okrenuli su leđa svojim sunarodnjacima s kojima su dijelili isti san o „Velikoj Srbiji“.

15. Popis literature

1. Antić, Ljubomir, *Velikosrpski nacionalni programi, ishodišta i posljedice*, Golden marketing Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2007.
2. Banac, Ivo, *Raspad Jugoslavije: eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*, Durieux, Zagreb, 2001.
3. Barić, Nikica, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
4. Bilandžić, Dušan, *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske: eseji, članci, intervjui, analize, izvješća, izjave*, Antun Gustav Matoš, Zagreb, 2001.
5. Bilandžić, Dušan, Cigar, Norman, Divjak, Jovan, Mesić, Stjepan, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995.*, Jesenski i Turk, Zagreb-Sarajevo, 1999.
6. Dedaković, Mile, Mirković- Nađ, Alenka, Runtić, Davor, *Bitka za Vukovar*, Europa M d.o.o., Vinkovci, 1997.
7. Domazet-Lošo, Davor, *Hrvatska i veliko ratište: međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija*, Udruga svetog Jurja, Zagreb, 2002.
8. Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*; knjiga 21, Europapress holding, Zagreb, 2008.
9. Pauković, Davor, *Uspon i pad „Republike Srpske krajine”: dokumentarni kronološki prikaz nastanka i propasti paradržave*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2005.
10. Piskač, Nenad, *Nebeska Srbija u Hrvatskoj: mit, zbilja, oprost, zaborav, obnova*, Grafički studio, Zaprešić, 2005.
11. Pupovac, Milorad, *Čuvari imena: Srbi u Hrvatskoj i raspad Jugoslavije*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, 1999.
12. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
13. Radelić, Zdenko, Marijan, Davor, Barić, Nikica, Bing, Albert, Živić, Dražen, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
14. Rakić, Rajko, *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, Hrvatsko vojno učilište „Petar Zrinski”; MORH, Zagreb, 2009.
15. Roksandić, Drago, *Srbi u Hrvatskoj: od 15. stoljeća do naših dana*, Vjesnik, Zagreb, 1991.
16. Stančić, Nikša, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Barbat, Zagreb, 2001.
17. Valentić, Mirko, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest-Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod; Hrvatsko memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata Zagreb, Zagreb, 2010.

18. Zbornik radova, *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji*; Davor Marijan, *Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji tijekom 1991.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001.
19. Žunec, Ozren, *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, svezak I.i II., Demetra, Zagreb, 2007.
20. http://hr.wikipedia.org/wiki/Srbi_u_Hrvatskoj, internet
21. <http://www.novosti.com/2012/12/kraj-sna-o-povratku>, internet

16. Popis priloga

1. Tablica 1. Udio Srba u Hrvatskoj i Jugoslaviji, Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006. str. 542.
2. Slika 1. „Granice Velike Srbije po Memorandunu SANU“, http://bs.wikipedia.org/wiki/Velika_Srbija, internet
3. Slika 2. „Balvan-revolucija u Slavoniji“, Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, knjiga 21, Europapress holding, Zagreb, 2008., str. 514.
4. Slika 3. „Plan napada JNA na Hrvatsku“, Domazet-Lošo, Davor, *Hrvatska i veliko ratište: međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija*, Udruga svetog Jurja, Zagreb, 2002., str. 65.
5. Slika 4. „Teritorij Republike Srpske Krajine 1994. godine“, Barić, Nikica, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 260.